

TDK DOLGOZAT

Rejtett paraméterek és véges geometriai
módszerek a kvantummechanikában

Szabó Zsolt

Konzulens: Dr. Lévay Péter
Tudományos főmunkatárs
BME Fizika Intézet
Elméleti Fizika Tanszék

BME

2015. november 4.

Előszó, bevezetés

A kvantummechanika jellegzetességei közé tartozik, hogy a mérések nem egy meglévő értéket fednek fel, hanem eredményük a mérési folyamat során jön létre. A problémát, amire részben ez a válasz, Einstein, Podolsky és Rosen vetették fel híressé vált [9] cikkükben. A megoldásban döntő szerepe volt John Bell-nek, akinek a nevéhez a Bell- és a Bell–Kochen–Specker-tétel fűződik [10, 3, 4, 15, 16].

Az elmúlt pár évtizedben a Bell–KS-tétel azok számára is elérhetővé vált, akik „kevésbé hajlandók sivár bizonyításokat végigszenvedni” [15]. A középpontban 2 vagy annál több q bites, egymással speciálisan kommutáló vagy antikommutáló Pauli-operátorokból felépülő konfigurációk (*Bell–KS-konfigurációk*) állnak. A dolgozatban ezek közül vizsgálok meg néhányat, és miközben ismertetem az erre specializálódott módszereket, egy újabb konfigurációkhoz vezető utat is felvázolok.

Az első néhány részében bevezetem azokat a fogalmakat, amelyek segítségével a rejtett paraméterek és a kontextualitás problémája kényelmesen elmondható. Ezt úgy valósítom meg, hogy a BSc Kvantummechanika kurzusban megszokottnál szorosabbra fűzöm a kvantumelmélet és a valószínűségszámítás közti kapcsolatot. Habár hasonló elképzeléseim régóta vannak, a gondolatok jelen alakját, amelynek itt csak egy rövidített változatát ismertetem, legfőképp Asher Peres [18] és Rényi Alfréd [2] kiváló művei inspirálták.

A hátralevő részekben összefoglalom a matematikai apparátus lényeges elemeit, és így, remélhetőleg, sikerül kialakítanom a nyelvet, amivel az elért eredményeket érthetően el tudom mondani. A gondolatmenet folytonossága érdekében itt jegezném meg, hogy egyértelműen saját eredménynek az utolsó négy rész anyagát tekintem.

A vizsgálódás során használt programot és az ábrákhoz használt segédprogramot *Lazarus*-ban¹ írtam. Az előbbi fejlődése során alkalmam volt megfigyelni, hogy a programkódban milyen változások következnek be, amikor a sejtések elfogadott tényekké válnak, és ahogy a sejtések igazolására szánt kódrészleteket fokozatosan a sejtést *alkalmazó*, és majd újabb sejtésekhez vezető kódrészletek váltják fel.

A két program szorosan együttműködik. Az ábrázoló segédprogramban elkészítettem a kívánt konfiguráció diagramját, és az hozta létre a kódrészletet, amely a másik programban a diagramot és a pontokhoz tartozó operátorokat automatizáltan jeleníti meg. Máskor az automatizált diagramból született meg a szkript, amelyet az ábrázoló segédprogram képes értelmezni. A split Cayley hexagon diagramját is így készítettem el az Andreas Schroth-féle [22] ábrázolást véve alapul. A paramétereken változtattam, hogy a Heawood-gráf jobban látszodjon.

---

¹URL: lazarus.freepascal.hu

Köszönöm a családomnak a megértést és a támogatást.

Köszönöm *Dr. Orosz Lászlónak*, hogy a dolgozat bírálását elvállalta. A kvantummechanikát, és a fizikát általában, az ő előadásain szerettem meg.

Végezetül pedig köszönöm a konzulensemnek, *Dr. Lévy Péternek*, hogy a kezdetektől fogva támogatott, a nehézségek ellenére kitartott, mindig türelmes volt, és soha nem helyezett nyomást rám.

Szabó Zsolt
Budapest, 2015. november 4.

Tartalomjegyzék

1. A kvantumelmélet elemei	1
1.1. Kauzális, sztochasztikus és kvantum szkéma	1
1.2. Valószínűségi változók és megfigyelhető mennyiségek	6
1.3. Egy- és több-qubit rendszerek	8
1.4. Bell–KS-konfigurációk	10
2. $GF(2)$ feletti szimplektikus vektorterek tulajdonságai	12
2.1. Pauli-csoport szimplektikus struktúrája	12
2.2. Alterek, Gauss-együtthatók	13
2.3. Izotróp és Lagrange-alterek	14
2.4. Szimplektikus bázis, szimplektikus transzformáció	16
3. A véges geometria elemei	18
3.1. Gráfelméleti alapfogalmak	18
3.2. Illeszkedési rendszer és geometria	20
3.3. Pont-egyenes geometria, általánosított n -szög	21
3.4. Néhány konkrét példa	23
4. Geometriák beágyazása és címkézése	28
4.1. Szimplektikus poláris tér	28
4.2. Ekvivalens és nemekvivalens címkézések	29
4.3. $W(3, 2)$ és a doily izomorfája, Mermin-négyzetek	30
4.4. A hexagon klasszikus beágyazása $W(5, 2)$ -be	31
4.5. A $(10_2, 5_4)$ pentagramma $W(5, 2)$ -be képező címkézése	32
4.6. A hexagon és a $(10_2, 5_4)$ pentagramma címkézéseinek a kapcsolata	36
4.7. Pentagrammák címkézéseinek értelmezett műveletek	38
4.8. 9+1-es geometria $W(5, 2)$ -be képező címkézése	42
Hivatkozások	43

1. A kvantumelmélet elemei

1.1. Kauzális, sztochasztikus és kvantum szkéma

A stratégiát, hogy környezetünk valamely *megismétlődő* hatására minden alkalommal ugyanazt a választ adjuk, egyszerűsége miatt már ősidők óta használjuk. Szemben azzal, hogy alacsonyabb rendű szervezetek „egy, a kiváltó kauzalitás értelmében hatásos külső behatást, nevezetesen az *ingert* egy mozgási folyamattal vagy az anyagok kiválasztásával, szekrécióval válaszolnak meg”, „az ideg- és izomrendszer magasabb rendű állatoknál megjelenő munkamegosztása hozza magával, hogy ezek az élőlények anélkül képesek ingereket felvenni és értékelni, hogy azonos módú mozgásokkal reagálnának rájuk” [11]. Ez utóbbi speciális eseteként az ember, már tudatosan, *események bekövetkezéséről* beszél, ezeket vizsgálja és jóslgatja, és késleltetett reakcióit a velük kapcsolatos megállapításokra alapozza.

Definíciószerűen *kauzális szkémába* [2] tartoznak azok a szituációk, amikor bizonyos K feltételek teljesülése mellett valamilyen A esemény biztosan bekövetkezik (*szükségszerű esemény*). Ez a motívum megtalálható tudathoz nem kapcsolható mechanizmusok működésében, mint pl. a reflex, és a modern elméleti modellek olyan építőelemeiben, mint a *logikai következtetés* (K a premissza, A a konklúzió) vagy a *függvény* (K a paraméter, A a függvény szerinti kép).

A K feltételek megfigyelője nem egy kívülálló passzív szerepét tölti be, hanem K „létrehozásához” ő is hozzájárul. Vagyis a megfigyelő egy (a szokásosnál tágabb értelemben vett) *kísérletet* hajt végre, amitől a K feltételek elválaszthatatlanok. A továbbiakban a kísérletet és a feltételeket is ugyanaz a szimbólum jelöli.

Bizonyos esetekben a K kísérlet végrehajtásakor bekövetkezhet az A esemény, de A -tól különböző B , C , ..., események is bekövetkezhetnek (*véletlen események*). Az ilyen jelenségek nem illenek a kauzális szkémába, ekkor ún. *sztochasztikus szkémáról* van szó. A kauzális szkémához hasonlóan ismét feltételezett, hogy a K körülmények *megismétlődően* vagy *megismételhetően* bukkannak elő, és ezért az egyes események *relatív gyakorisága* elvileg mérhető. Ha az A esemény relatív gyakorisága egy adott érték körül ingadozik, ez az érték A *valószínűsége* [2].

A sztochasztikus szkéma matematikai modellje a (*Kolmogorov-féle*) *valószínűségi mező*. A valószínűségi mező egy $S = (\Omega, \mathcal{A}, \mathbf{P})$ hármas, ahol

- Ω az *eseménytér*;
- $\mathcal{A} \subseteq 2^\Omega$ az *eseményalgebra*, elemei az *események*;
- $\mathbf{P} : \mathcal{A} \rightarrow \mathbb{R}$ a *valószínűség*.

Az $\mathcal{A}$ eseményalgebra egy σ -algebra, ami azt jelenti, hogy

1. az Ω biztos esemény eleme $\mathcal{A}$ -nak;
2. minden $A \in \mathcal{A}$ esemény $\bar{A} \equiv \Omega \setminus A$ ellentéte eleme $\mathcal{A}$ -nak, azaz $\mathcal{A}$ zárt a komplementer-képzésre;
3. megszámlálhatóan sok $A_1, A_2, \dots \in \mathcal{A}$ esemény $\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i$ összege eleme $\mathcal{A}$ -nak, azaz $\mathcal{A}$ zárt a megszámlálható unióra.

Ezekből az axiómákból levezethető, hogy $\mathcal{A}$ tartalmazza az $\emptyset$ lehetetlen eseményt, két $A, B \in \mathcal{A}$ esemény $A \setminus B$ különbségét, és megszámlálhatóan sok esemény $\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i$ szorzatát ($\mathcal{A}$ zárt a megszámlálható metszetre).

$A, B \in \mathcal{A}$ egymást kizáró események, ha $A \cap B = \emptyset$, és A maga után vonja B -t, ha $A \subseteq B$. $A \in \mathcal{A}$ elemi esemény, ha nem írható fel két tőle különböző esemény összegeként, és ekkor minden $B \in \mathcal{A}$ eseményre $A \subseteq B$ vagy $A \cap B = \emptyset$.

A $\mathbf{P}$ valószínűség egy halmazfüggvény, amelyre teljesülnek az alábbiak:

1. a biztos esemény valószínűsége egységnyi: $\mathbf{P}(\Omega) = 1$;
2. ha $A_1, A_2, \dots \in \mathcal{A}$ egymást páronként kizáró események,

$$\mathbf{P}\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \sum_{i=1}^{\infty} \mathbf{P}(A_i). \quad (1.1)$$

Ezekből következik, többek között, hogy a lehetetlen esemény valószínűsége 0, $\bar{A}$ valószínűsége $1 - \mathbf{P}(A)$, és $A \subseteq B$ esetén $\mathbf{P}(A) \leq \mathbf{P}(B)$. Az utóbbi alapján, ha egy A elemi esemény valószínűsége 1, akkor minden $B \in \mathcal{A}$ esemény valószínűsége 1 (ha A maga után vonja B -t) vagy 0 (ha A és B egymást kizárják).

* * *

A kvantumelmélet szempontjából érdekes sztochasztikus skémák K feltételei P előkészítésre és T tesztre bonthatók fel. Egy kvantum skémába² sorolható szituációban több, egy P előkészítés és egy T teszt párosításával megvalósuló $K = (P, T)$ kísérlet lehetséges; ezek megismételhetősége és a figyelembe vett események valószínűségének a létezése most is elengedhetetlen kritérium.

A (P, T) kísérlethez tartozó valószínűségi mezőt jelölje $S_{P,T}$. Ennek az eseménytere és eseményalgebrája definíciószerűen csak a T tesztől függ (a P előkészítéstől

---

²Saját elnevezés.

független), ezért kényelmesebb T eseményeiről beszélni. Az elemi események T kimenetelei. Ha a P előkészítés a szövegkörnyezetből egyértelmű, vagy csak a megléte lényeges, az $S_{P,T}$ valószínűségi mező T -hez tartozik, és T elvégzése a (P, T) kísérlet elvégzését jelenti.

A definíció következményeként, rögzített T mellett, az $S_{P,T}$ és $S_{P',T}$ valószínűségi mezők csak a valószínűségben térhetnek el. Ez alapján az előkészítéseken egy ekvivalencia-reláció értelmezhető: P és P' ekvivalens előkészítések, ha az $S_{P,T}$ és $S_{P',T}$ valószínűségi mezők minden figyelembe vett T tesztre megegyeznek. Az ekvivalencia kísérleti ellenőrzésének az elvi lehetősége adott, mivel az események valószínűsége a relatív gyakoriságok mérésével meghatározható.

A kvantumelméletben elterjedt szóhasználattal, az ekvivalens előkészítések adott állapotú rendszert állítanak elő, vagyis az állapotok az előkészítések ekvivalenciaosztályainak tekinthetők. A kifejezés által sugallt szemlélettel ellentétben az állapot *nem* a rendszer megfigyelőtől független objektív tulajdonsága, vagy más szavakkal: nem rendelkezik fizikai realitással.

Az állapot csak a megfigyelő képzeletében létezik, és újabb információk hatására pillanatszerűen változik meg abban a szintén képzeletbeli vonatkoztatási rendszerben, amelyben a megfigyelő a számításait elvégzi [17].

Egy T teszt *maximális*, ha minden kimenetelére igaz, hogy minden olyan állapotra, amelyre T adott kimenetele biztosan bekövetkezik, az összes többi teszt minden kimenetelének a valószínűsége az állapottól független³. Nem maximális tesztekkel olyan eseteket lehet kifejezni, amikor a kísérlet során használt mérőműszer felbontóképesége nem elég nagy ahhoz, hogy más tesztekkel megkülönböztethető eseményeket szétválasszon. A maximális teszt fogalma nem abszolút: hogy melyik kísérletben tekinthető a teszt maximálisnak, a rendelkezésre álló eszközöktől és a kísérlet céljától függ.

Az előállított rendszer *tiszta állapotban van*, ha valamely maximális teszt kimenetele meghatározott [18]. A továbbiakban *állapot* alatt mindig tiszta állapotot kell érteni, az ún. *kevert állapotok* ebben a dolgozatban nem lesznek érintve.

T és T' *nem kompatibilis tesztek*, ha T -nek valamely A kimenetelére teljesül, hogy minden olyan állapotra (előkészítésre), amelyre A biztosan bekövetkezik, T' minden kimenetelének a valószínűsége 1-nél kisebb, és T' -re is hasonló igaz.

Speciális esetben minden olyan állapotra, amelyre T kimenetele meghatározott, T' kimenetelei „egyforma” valószínűségűek, és fordítva. Erre klasszikus példa a hely és az impulzus mérése. Niels Bohr EPR [9] cikkére adott [5] válaszában részletesen kifejti, hogy a kísérletező a helyméréssel hogyan fosztja meg magát

---

³Asher Peres [18] könyvében a maximális tesztek ettől különböző definíciója található. A dolgozat szerzője azt önkényesen egy kicsit átírta, hogy céljainak jobban megfeleljen.

az impulzusmérés lehetőségétől, és fordítva. Bohr erre a *komplementaritás* szót használja, és azt érti alatta, hogy a két leírás (hely és impulzus) kiegészíti egymást.

A kvantum szkéma tehát valószínűségi mezők gyűjteménye, és ezek között vannak olyanok is, amelyek nem kompatibilis tesztekhez tartoznak. Az $S_{P,T}$ valószínűségi mezők, egymástól függetlenül kezelve, egyetlen S_0 valószínűségi mezővel helyettesíthetők úgy, hogy ha S_0 -nak valamelyik elemi eseménye bekövetkezik, minden $S_{P,T}$ valószínűségi mezőben minden eseményre adott, hogy bekövetkezett vagy nem. Ekkor az előállított rendszer állapota az S_0 -beli valószínűséget adja meg, és a mérési eredményeket reprodukáló, $S_{P,T}$ -beli valószínűségek ebből csak közvetett módon származnak. Így a klasszikus statisztikus fizika leírásmódjával ekvivalens leírás adódik. Az ún. *kontextuális rejtett-paraméter elméletek* ezt valósítják meg.

A Bell–KS-tétel a *nem kontextuális rejtett-paraméter elméletek*⁴ lehetőségét vizsgálja: megtehető az S_0 -lal való helyettesítés akkor is, ha a valószínűségi mezők nem függetlenek, abban az értelemben, hogy az eseményalgebrák nem diszjunktak? Ekkor, ha A több valószínűségi mező eseménye, egyszerre kell bekövetkeznie az *összes* ilyen valószínűségi mezőben, és ezekben az A által kizárt események nem következhetnek be. A kérdésnek legfőképp a nem kompatibilis tesztek miatt van jelentősége, és a helyzet iróniája, hogy kísérletileg éppen ezek miatt nem eldönthető: nincs értelme azt feszegetni, hogy „*mi lett volna ha*” T helyett a vele nem kompatibilis T' teszt lett volna elvégezve.

A Bell–KS-tétel a kérdést egy logikai ellentmondással, azaz a matematikai apparátusra visszavezetve válaszolja meg. Ehhez viszont a nem kompatibilis tesztek eseményei közti kapcsolatok leírására is szükség van. Erre, és az események valószínűségének a kiszámítási módjára eszközöket a kvantum szkéma matematikai modellje biztosít. Ez a modell nem egyértelmű, pl. a „megszokott” modell komplex Hilbert-tere kvaterniók feletti Hilbert-térre általánosítható [1].

* * *

Legyen $\mathcal{H}$ egy Hilbert-tér, és az egyszerűség kedvéért legyen véges dimenziós. $\mathcal{H}$ alkalmas arra, hogy egy kvantum szkéma matematikai modellje rá épüljön, mivel a vele kapcsolatos fogalmak segítségével valószínűségi mezők állíthatók elő, vagy röviden: $\mathcal{H}$ *valószínűségi mezőket indukál*.

$\mathcal{H}$ minden valószínűségi mezője Ω eseményterét $\mathcal{H}$ -nak valamely ortonormált bázisa valósítja meg, amiből következik, hogy az eseményterek azonos elemszámúak. Az eseményalgebrák a σ -algebra axiómáinak betartása mellett tetszőlegesek lehetnek, rájuk $\mathcal{H}$ -ból csak az a megkötés származik, hogy végesek. Az Ω eseménytérhez

⁴A kifejezés pontos jelentését ld. később.

és $\mathcal{A} \subseteq 2^\Omega$ eseményalgebrához tartozó teszt maximális, ha az elemi események egyelemű halmazok, azaz ha $\mathcal{A} = 2^\Omega$.

A rendszer állapotát egy $|\psi\rangle \in \mathcal{H}$ egységvektor reprezentálja, és ebből az egyes események valószínűsége a következő szabállyal számolható. Minden A esemény (páronként ortogonális) vektorokból álló halmaz lévén $\mathcal{H}$ -nak egy $\langle A \rangle$ alterét feszíti ki, amelyhez egyértelműen tartozik egy $\hat{P}_{\langle A \rangle}$ ortogonális projektor. Az A esemény valószínűsége ekkor

$$\mathbf{P}(A) = \|\hat{P}_{\langle A \rangle}|\psi\rangle\|^2. \quad (1.2)$$

Ez a halmazfüggvény teljesíti a valószínűség axiómáit:

1. Mivel $\langle \Omega \rangle = \mathcal{H}$, $\hat{P}_{\mathcal{H}}$ az egységoperátor, így $\mathbf{P}(\Omega) = \|\psi\|^2 = 1$.
2. Mivel Ω és $\mathcal{A}$ véges, a (1.1) kifejezésnek csak véges sok, egymást kizáró $A_1, \dots, A_n \in \mathcal{A}$ eseményre való teljesülését kell ellenőrizni. Tetszőleges $A_1, \dots, A_n$ vektorhalmazokra igaz, hogy

$$\langle A_1 \cup \dots \cup A_n \rangle = \langle A_1 \rangle + \dots + \langle A_n \rangle.$$

Felhasználva, hogy az $\langle A_i \rangle$ alterek ortodiszjunktak⁵,

$$\hat{P}_{\langle A_1 \rangle + \dots + \langle A_n \rangle} = \hat{P}_{\langle A_1 \rangle} + \dots + \hat{P}_{\langle A_n \rangle}.$$

Következik, hogy

$$\begin{aligned} \mathbf{P}(A_1 \cup \dots \cup A_n) &= \|\hat{P}_{\langle A_1 \cup \dots \cup A_n \rangle}|\psi\rangle\|^2 = \|\hat{P}_{\langle A_1 \rangle + \dots + \langle A_n \rangle}|\psi\rangle\|^2 \\ &= \|\hat{P}_{\langle A_1 \rangle}|\psi\rangle + \dots + \hat{P}_{\langle A_n \rangle}|\psi\rangle\|^2 \\ &= \|\hat{P}_{\langle A_1 \rangle}|\psi\rangle\|^2 + \dots + \|\hat{P}_{\langle A_n \rangle}|\psi\rangle\|^2 \\ &= \mathbf{P}(A_1) + \dots + \mathbf{P}(A_n). \end{aligned}$$

Az utolsó előtti egyenlőség a Pitagorasz-tétel⁶, amely alkalmazható, mivel a $\hat{P}_{\langle A_i \rangle}|\psi\rangle$ vektorok páronként ortogonálisak.

A tapasztalattal csak az események valószínűségei vethetők össze. Az (1.2) kifejezésből látható, hogy $|\psi\rangle$ -t és az A -beli vektorokat egységnyi abszolút értékű skalárral szorozva $\mathbf{P}(A)$ nem változik. Emiatt akárhányszor egységvektorról van szó, hacsak az ellenkezője nincs külön jelezve, mindig egy $e^{i\varphi}$, $\varphi \in \mathbb{R}$ faktor

⁵Az $U, V \leq \mathcal{H}$ alterek *ortodiszjunktak*, ha bármely nemnulla $|u\rangle \in U$ -ra és $|v\rangle \in V$ -re $\langle u | v \rangle = 0$. Ebből következik, hogy $U \cap V = \{\mathbf{0}\}$.

⁶A véges eseménytér és eseményalgebra nem jelent lényegi megkötést, hanem csak kényelmi célokat szolgál, hogy ne kelljen határértékekkel számolni.

erejéig rögzített egységvektort, vagy ami ezzel ekvivalens, az egységvektor által kifeszített 1-dimenziós alteret, *sugarat* kell érteni, és az indukált valószínűségi mezők eseményterét is ennek a figyelembevételével kell összehasonlítani.

Következik, hogy $\mathcal{H}$ ortonormált bázisai maximális tesztek reprezentálnak, és a valószínűség (1.2) kifejezése alapján a különböző bázisokhoz tartozó maximális tesztek nem kompatibilisek.

A bevezetett fogalmakkal a Bell–KS-tétel kérdésfeltevése szemléletesen így hangzik: kifesthetők a maximális tesztek elemi eseményei, vagy ezzel ekvivalens módon, a Hilbert-tér egységvektorai, pirosra vagy zöldre úgy, hogy a zöld vektorokra ortogonális vektorok pirosak legyenek [18]?

A zöld, illetve piros szín az elemi események bekövetkezését, illetve be nem következését jelenti, a piros vektorok zöldekre való ortogonalitása pedig azt, hogy egy elemi esemény bekövetkezése minden valószínűségi mezőben, amelynek eseménye, az összes többi elemi esemény bekövetkezését kizárja.

Kétdimenziós Hilbert-térben a kifestés lehetséges, de ekkor a $\mathcal{H}$ -beli valószínűségi mezők eseményalgebrái alaphól diszjunktak. Egy $\dim \mathcal{H} > 2$ -re vonatkozó nemleges választ elsőként Kochen és Specker [10] adtak úgy – és itt a módszer a fontos, ugyanis John Bell, Andrew Gleason eredményét felhasználva, már előttük megoldotta a feladatot [4] –, hogy összeállítottak egy 117 vektorból álló halmazt, amelynek a fenti feltételekkel való kiszínezése lehetetlen. Az évek során egyre kevesebb vektorból álló halmazok születtek, és mára sikerült erre a geometriai problémára adott választ algebrai ellentmondásként megfogalmazni.

1.2. Valószínűségi változók és megfigyelhető mennyiségek

A megfogalmazásban fontos szerepet játszanak az önadjungált operátorok, vagy *megfigyelhető mennyiségek*. Míg a sztochasztikus szkéma méréssel kapcsolatos fogalma, a valószínűségi változó, pusztán csak leképezi az egyetlen valószínűségi mező eseményterét, a vele analóg kvantum szkémabeli fogalom, az önadjungált operátor, már arra vonatkozó információt is tartalmaz, hogy *melyik* valószínűségi mezőben viselkedik valószínűségi változóként. A részletek a következők.

Legyen $S_A = (\Omega, \mathcal{A}, \mathbf{P})$ és $S_B = (\Theta, \mathcal{A}', \mathbf{Q})$ két valószínűségi mező. A $\xi : \Omega \rightarrow \Theta$ függvény valószínűségi mezők közti homomorfizmus, ha

1. minden $B \in \mathcal{B}$ -re $\xi^{-1}(B) \in \mathcal{A}$;
2. $\mathbf{Q}(B) = \mathbf{P}(\xi^{-1}(B))$.

Ha speciálisan $\Theta = \mathbb{R}$ és $\mathcal{A}' = \mathcal{B}$, ahol $\mathcal{B}$ a Borel-féle σ -algebra⁷, ξ egy *valószínűségi*

⁷A legszűkebb σ -algebra, amely az $(a, b] \subseteq \mathbb{R}$ intervallumokat tartalmazza.

változó. ξ diszkrét valószínűségi változó, ha értékkészlete megszámlálható. A diszkrét valószínűségi változóknak egy fontos speciális esete az $A \in \mathcal{A}$, $A \neq \emptyset$ esemény indikátor valószínűségi változója:

$$\xi_A(\omega) = \begin{cases} 0, & \text{ha } \omega \notin A, \\ 1, & \text{ha } \omega \in A. \end{cases}$$

A ξ és ζ valószínűségi változókból összeadással és szorzással újabb valószínűségi változók állíthatók elő: minden $\omega \in \Omega$ -ra

$$\begin{aligned} (\xi + \zeta)(\omega) &= \xi(\omega) + \zeta(\omega), \\ (\xi \cdot \zeta)(\omega) &= \xi(\omega)\zeta(\omega). \end{aligned}$$

Egy $\hat{A}$ önadjungált operátor sajátértékei valósak, és különböző sajátértékekhez ortogonális sajátvektorok tartoznak. Emiatt, minden olyan Ω ortonormált bázisra, amelyben diagonális⁸, $\hat{A}$ egy $\alpha : \Omega \rightarrow \mathbb{R}$ leképezést határoz meg: az $|\omega\rangle \in \Omega$ bázisvektorhoz α hozzárendeli $\hat{A}$ -nak az $|\omega\rangle$ -hoz tartozó sajátértékét. Ha S egy Ω eseményterű valószínűségi mező, és eseményalgebrája minden $B \in \mathcal{B}$ -re $\alpha^{-1}(B)$ -t tartalmazza, α az $\hat{A}$ által S -ben indukált valószínűségi változó. Ha $\hat{A}$ egy projektor, α egy indikátor valószínűségi változó.

Ha $\hat{A}$ degenerált, azaz van többszörös sajátértéke, az Ω bázis, amelyben $\hat{A}$ diagonális, nem egyértelmű. Ekkor a valószínűségi mezők, amelyekben $\hat{A}$ valószínűségi változót indukál, akár nem kompatibilis tesztekhez is tartozhatnak. Ezek a valószínűségi változók különböző kísérleti elrendezésben elvégzett méréseket jelentenek, és a köztük lévő kapcsolat a kvantum szkéma matematikai modelljének a szintjén reprezentált: minden elrendezésben „ $\hat{A}$ mérése” történik.

Egy nem kontextuális rejtett-paraméter elmélet szerint, ha $\hat{A}$ -nak valamely λ sajátértékéhez tartozó sajátvektora zöldre van festve, minden $\mu \neq \lambda$ -hoz tartozó sajátvektor piros kell, hogy legyen. Ez azt jelenti, hogy a kifestés minden $\hat{A}$ által indukált valószínűségi változó értékét λ -ra rögzíti, ami úgy is mondható, hogy „az $\hat{A}$ megfigyelhető mennyiség értéke rögzített” (ld. pl. [15]). A kifestés ekvivalens a $\mathcal{H}$ sugaraihoz tartozó projektorok értékének a rögzítésével úgy, hogy ha egy projektor értéke 1, minden, vele kommutáló projektor értéke 0.

Egy nemdegenerált $\hat{A}$ önadjungált operátor meghatározza azt a maximális teszt-hez tartozó valószínűségi mezőt, amelyben valószínűségi változóként viselkedik. Emiatt egy nemkontextuális rejtett-paraméter elmélet létjogosultsága kísérletileg csak degenerált $\hat{A}$ operátor méréssel dönthető el. Mivel $\hat{A}$ értékének a rögzítését

⁸Pontosabban, ha a mátrixa diagonális a bázisban, de ettől a precízkedéstől a tömörség kedvéért érdemes eltekinteni.

nem kompatibilis tesztek elvégzésével kellene kimutatni, ilyen kísérlet nem létezik: $\hat{A}$ ugyanazon az előállított rendszeren csak az egyik elrendezésben mérhető. Így a rejtett-paraméter elmélet azon állítása – ugyanis csak így lehet azt értelmezni –, hogy $\hat{A}$ -t másik elrendezésben mérve az eredmény *ugyanaz lett volna*, értelmetlen.

Több önadjungált operátor szimultán mérése olyan T teszt elvégzésével történik, amelyre az $S_{P,T}$ valószínűségi mezőben mindegyikük valószínűségi változót indukál. Ahhoz, hogy ilyen tesztről egyáltalán beszélni lehessen, szükséges, hogy az operátorok páronként kommutáljanak, különben $\mathcal{H}$ -nak egyetlen ortonormált bázisa sem diagonalizálja mindannyiukat.

A „nem kontextuális rejtett-paraméter elmélet” kifejezésben a „nem kontextuális” jelentése a következő. Egy $\hat{A}$ önadjungált operátor mérésének a *kontextusa* azoknak az $\hat{A}$ -val, és egymás közt is, kommutáló operátoroknak a halmaza, amelyek mérése $\hat{A}$ mérésével szimultán történik. $\hat{A}$ -nak a $\hat{B}_1, \hat{B}_2, \dots$ és a $\hat{C}_1, \hat{C}_2, \dots$ operátorokkal való szimultán mérése, ha $\hat{B}_i$ és $\hat{C}_j$ nem feltétlenül kommutálnak, két különböző elrendezésben való mérést jelent.

Ha egy nem kontextuális rejtett-paraméter elmélet az $\hat{A}, \hat{B}_1, \hat{B}_2, \dots$ operátoroknak egy közös $|\lambda\rangle$ sajátvektorát zöldre festi, és ez $\hat{A}$ -nak a λ sajátértékéhez tartozó sajátvektora, az $\hat{A}, \hat{C}_1, \hat{C}_2, \dots$ operátoroknak a közös $|\mu\rangle$ sajátvektora nem festhető zöldre, ha $\hat{A}|\mu\rangle = \mu|\mu\rangle$ és $\mu \neq \lambda$, mivel ekkor $|\lambda\rangle$ és $|\mu\rangle$ ortogonálisak. Következik, hogy az elmélet szerint $\hat{A}$ értéke a *kontextustól független*.

Ha egy S valószínűségi mezőben $\hat{A}$, illetve $\hat{B}$ az α , illetve β valószínűségi változókat indukálják, $\hat{A} + \hat{B}$ és $\hat{A}\hat{B}$ újabb valószínűségi változókat indukálnak S -ben, nevezetesen $\alpha + \beta$ -t és $\alpha\beta$ -t. Az állítás a négy operátor diagonális alakjából azonnal látszik, és csak kommutáló $\hat{A}$ és $\hat{B}$ operátorokra igaz; általában $\hat{A} + \hat{B}$, illetve $\hat{A}\hat{B}$ teljesen más elrendezésben mérhető, mint $\hat{A}$ vagy $\hat{B}$.

Egy nem kontextuális rejtett-paraméter elmélet, azáltal, hogy S eseményteréből valamelyik $|\omega\rangle$ vektort zöldre festi, a négy operátorhoz hozzárendeli valamelyik sajátértékét úgy, hogy ha $\hat{A}$ -hoz $v(\hat{A})$ és $\hat{B}$ -hez $v(\hat{B})$ tartozik, akkor $\hat{A} + \hat{B}$ és $\hat{A}\hat{B}$ kiválasztott sajátértéke rendre [16, 15]

$$v(\hat{A} + \hat{B}) = v(\hat{A}) + v(\hat{B}), \quad (1.3a)$$

$$v(\hat{A}\hat{B}) = v(\hat{A})v(\hat{B}). \quad (1.3b)$$

1.3. Egy- és több-qubit rendszerek

A valószínűségi mező és a valószínűségi változó absztrakt fogalma csak egy keretrendszert alkot, konkrét problémák megoldásához további feltételezések, a problémát leíró *modellek* kellenek. Ezek megadják az eseményeket és azok valószínűségeit,

esetleg valószínűségi változókat is bevezetnek (ld. pl. binomiális eloszlás, Poisson-eloszlás stb.). Ugyanez a kvantumelméletre is igaz.

A lehető legegyszerűbb modell arra az esetre vonatkozik, amikor egy maximálisnak tekintett T tesztnek két lehetséges kimenetele van. Ekkor az előállított rendszer, elterjedt néven *qubit*, kétállapotú, és az őt leíró $\mathcal{H}_2$ Hilbert-tér 2-dimenziós.

A T tesztet $\mathcal{H}_2$ -nek egy kitüntetett bázisa reprezentálja, és az önadjungált operátorok erre a bázisra vonatkozó mátrix alakban írhatók:

$$\mathbf{A} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix}, \quad a_{11}, a_{22} \in \mathbb{R}, \quad a_{12} = a_{21}^*.$$

Ami $\mathbf{A}$ sajátértékeit illeti, a modell egyszerűségéből adódóan, csak két lehetőség létezik. A triviális esetben $\mathbf{A}$ -nak kétszeres sajátértéke van, és az egységmátrixszal arányos. Amikor a sajátértékei különböznek, $\mathbf{A}$ arra vonatkozó információt is tartalmaz, hogy melyik ortonormált bázisban diagonális, vagyis hogy melyik valószínűségi mezőben tekinthető valószínűségi változónak.

A sajátértékeket az utóbbtól elválasztva, $\mathbf{A}$ úgy írható, hogy

$$\mathbf{A} = a_0 \begin{bmatrix} 1 & \\ & 1 \end{bmatrix} + a \left(n_x \begin{bmatrix} & 1 \\ 1 & \end{bmatrix} + n_z \begin{bmatrix} 1 & \\ & -1 \end{bmatrix} + n_y \begin{bmatrix} & -i \\ i & \end{bmatrix} \right),$$

ahol $(n_x, n_y, n_z) \in \mathbb{R}^3$ egy egységvektor, amely az említett bázist azonosítja. A zárójelbeli lévő mátrixok az ún. *Pauli-mátrixok*, és jelölésük rendre X , Z és Y . A továbbiakban a 2×2 -es egységmátrixot I jelöli.

A Pauli-mátrixok különböző ortonormált bázisban diagonálisak, és sajátértékük ± 1 . Közülük egyedül Z nemtriviális valószínűségi változó a T teszthez tartozó valószínűségi mezőben. A Z által reprezentált mérés minden extra információt nélkülöző számértékekkel fejezi ki a rendszer két állapotának a különbségét: a rendszer egyik állapotában a mérés eredménye $+1$, a másikban -1 .

Egy másik fontos modell az N darab qubitből álló rendszerek modellje. Ekkor a Hilbert-tér a $\mathcal{H}_2$ terek N -szeres tenzorszorzata:

$$\mathcal{H} = \mathcal{H}_2 \otimes \cdots \otimes \mathcal{H}_2.$$

A továbbiakban a $\mathcal{H}$ -n értelmezett önadjungált operátorok közül csak az I egységmátrix és a Pauli-mátrixok N -szeres tenzorszorzatai, az *N -qubit Pauli-operátorok* kapnak lényeges szerepet. Az általuk generált csoport az *N -qubit Pauli-csoport*:

$$G_P = \{ i^k A_1 \otimes \cdots \otimes A_N \mid k = 0, \dots, 3, A_i = I, X, Y, Z \}.$$

Az egységoperátort leszámítva a Pauli-operátorok sajátértékei ± 1 , és kommutálásukat illetően csak két lehetőség van: kommutálnak vagy antikommutálnak. A továbbiakban a Pauli-operátorok a „ $\otimes$ ” jel nélkül lesznek kiírva.

1.4. Bell–KS-konfigurációk

A dolgozat főszereplői, a Bell–KS-konfigurációk, egymással speciálisan kommutáló, illetve antikommutáló Pauli-operátorokból épülnek fel. A nem kontextuális rejtett-paraméter elméletek kérdése, mint geometriai probléma, egy Bell–KS-konfiguráció segítségével egy jóval könnyebben tárgyalható algebrai problémára redukálódik: lehetetlen a konfiguráció operátoraihoz valamelyik sajátértéküket, azaz ± 1 -et hozzárendelni az (1.3b) összefüggés értelemszerű teljesülése mellett.

A konfiguráció bizonyos, páronként kommutáló operátorainak a közös sajátvektorait bárhogy színezve, mindig lesz köztük két ortogonális zöld vektor. Ez a két vektor valamelyik operátornak a két különböző sajátértékéhez tartozó sajátvektorai, ami azzal ekvivalens, hogy az operátor által reprezentált mennyiségnek egyszerre két különböző értéke van. Egyetlen rejtett-paraméter elméletnek sem engedhető meg, hogy ilyesmit állítson.

$$\begin{array}{cccc}
 & 4 & 5 & 6 \\
 1 & XI-IX-XX & & \\
 & | & | & | \\
 2 & IY-YI-YY & & \\
 & | & | & | \\
 3 & XY-YX-ZZ & &
 \end{array}$$

1.1. ábra. Mermin–Peres-négyzet

Egy konkrét Bell–KS-konfiguráció, az ún. *Mermin–Peres-négyzet* [15, 18], az 1.1. ábrán látható. A négyzet 9 darab 2-qubit Pauli-operátorból áll, és ezek 6 darab, páronként kommutáló operátorokat tartalmazó halmazba szerveződnek. Egy ilyen halmazon belül az operátorok szorzata az egységoperátor ± 1 -szerese, ami alapján egy halmaz *pozitív* vagy *negatív*. Az 1.1. ábrán az 1, ..., 5 jelzésű halmazok pozitívak, a 6-os halmaz pedig negatív.

A kiszínezés, mint geometriai probléma a Mermin–Peres-négyzet segítségével a következőképpen tárgyalható. Adott halmaz operátorai valamely ortonormált bázisban egyszerre diagonalizálhatók, és a bázisvektorok közül valamelyiknek zöldnek kell lennie. Ez tehát halmazonként egy zöld vektort jelent. Az 1, ..., 5 halmazok zöld vektorait jelölje $|a\rangle$, ..., $|e\rangle$, és az egyszerűség kedvéért mindegyikük legyen a neki megfelelő halmaz összes operátorának a $+1$ -hez tartozó sajátvektora.

Mivel $|a\rangle$ -ra és $|b\rangle$ -re nem lehet ortogonális, a 6-os halmaz $|f\rangle$ zöld vektora XX -nek és YY -nek csak a $+1$ -hez tartozó sajátvektora lehet. Viszont ekkor

$$ZZ|c\rangle = |c\rangle \quad \text{és} \quad ZZ|f\rangle = -|f\rangle,$$

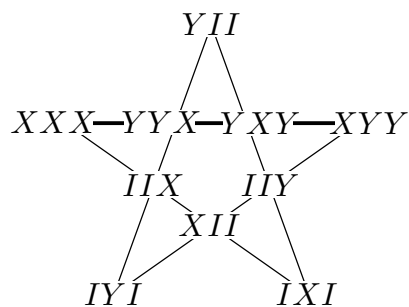
ezért $|c\rangle$ és $|f\rangle$ két ortogonális zöld vektor.

Az operátorok más sajátvektorainak a kiválasztásával is hasonló ellentmondásra lehet jutni. A Mermin–Peres-négyzet tehát 24, a kívánt módon nem kiszínezhető vektort rögzít.

Az algebrai érvelés szerint az operátorokhoz nem lehet hozzárendelni valamelyik sajátértéküket úgy, hogy (1.3b) értelemszerűen teljesüljön. Waegell és Aravind [27] az ehhez elégséges feltételeket a Mermin–Peres-négyzeten túlmutató általánossággal foglalta össze⁹:

1. mindegyik operátor páros számú halmaz eleme;
2. a negatív halmazok száma páratlan.

Az érvelés így hangzik. Egy halmazbeli operátorok értékeinek a szorzata $+1$ vagy -1 annak függvényében, hogy pozitív vagy negatív halmazról van szó. Az így kapott számokat minden halmazra összeszorozva, a 2. kritérium miatt -1 adódik. Mivel egy operátor páros számú halmazban van, az értéke az előbbi szorzatban páros hatványon szerepel, így annak az eredménye $+1$ kell, hogy legyen.

1.2. ábra. Mermin-pentagramma

Egy másik Bell–KS-konfiguráció az 1.2. ábrán látható *Mermin-pentagramma*. Mivel ennek csak a „vízszintes” halmaza negatív, a WA-kritériumok teljesülnek.

---

⁹Cikkükben néhány egészen egzotikus konfigurációt is mutatnak.

2. $GF(2)$ feletti szimplektikus vektorterek tulajdonságai

2.1. Pauli-csoport szimplektikus struktúrája

A Bell–KS-konfigurációk vizsgálatának első lépése az a felismerés, hogy az N -qubit Pauli-csoport egy $GF(2)$ feletti szimplektikus vektortér struktúrájával rendelkezik. Pontosabban, létezik egy csoport-homomorfizmus G_N és $GF(2)^{2N}$ között¹⁰ úgy, hogy két operátor kommutálását, illetve antikommütálását egy, az utóbbin értelmezett alternáló bilineáris forma adja meg. Ez az irodalomban, a konzulensem nevével fémjelzett cikkekben is, számtalanszor megjelenik ($N = 3$ -ra ld. pl. [12]).

A homomorfizmus alakja a következő: az $i^k A_1 \otimes \cdots \otimes A_N \in G_N$ operátorhoz legyen hozzárendelve a $GF(2)^{2N}$ -beli $\mathbf{x} = x_1 \dots x_N x'_1 \dots x'_N$ vektor, ahol az A_i Pauli-mátrixot $x_i x'_i$ azonosítja az alábbi szabály szerint:

$$I \leftrightarrow 00, \quad X \leftrightarrow 01, \quad Z \leftrightarrow 10, \quad Y \leftrightarrow 11.$$

Ekkor, ha két operátorhoz $\mathbf{x}$, illetve $\mathbf{y}$ tartozik, a szorzatuk képe $\mathbf{x} + \mathbf{y}$, és az

$$\langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle = x_1 y'_1 + \cdots + x_N y'_N + x'_1 y_1 + \cdots + x'_N y_N \quad (2.1)$$

mennyiség 0, illetve 1 aszerint, hogy a két operátor kommutál vagy antikommütál.

A homomorfizmus magtere nem triviális, mivel a leképezés során az i^k tényezőre vonatkozó információ elveszlik, és a későbbiekben ez nem marad következmények nélkül.

Absztrakt szinten, egy F test feletti V vektortér *szimplektikus vektortér*, ha értelmezett rajta egy $\langle \cdot, \cdot \rangle$ *szimplektikus formának* nevezett bilineáris forma, amely

1. *alternáló* vagy *totálisan izotróp*: minden $\mathbf{x} \in V$ -re $\langle \mathbf{x}, \mathbf{x} \rangle = 0$;
2. *nemdegenerált*: ha minden $\mathbf{x} \in V$ -re $\langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle = 0$, akkor $\mathbf{y} = \mathbf{0}$.

Az első axiómából következik, hogy

$$\begin{aligned} 0 &= \langle \mathbf{x} + \mathbf{y}, \mathbf{x} + \mathbf{y} \rangle = \langle \mathbf{x}, \mathbf{x} \rangle + \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle + \langle \mathbf{y}, \mathbf{x} \rangle + \langle \mathbf{y}, \mathbf{y} \rangle \\ &= \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle + \langle \mathbf{y}, \mathbf{x} \rangle, \end{aligned}$$

tehát a szimplektikus forma ferdén szimmetrikus. A gondolatmenet szempontjából érdekes, $GF(2)$ feletti vektorterek esetén ez szimmetriára egyszerűsödik, mivel $GF(2)$ -ben $-1 = 1$.

Ismert tény, hogy minden szimplektikus vektortér dimenziószáma páros [14].

¹⁰Emlékeztető: $GF(2)^{2N}$ a rajta értelmezett összeadással csoportot alkot.

2.2. Alterek, Gauss-együtthetők

Legyen V tetszőleges $GF(2)$ feletti n -dimenziós vektortér.

2.1. Lemma. *A k darab lineárisan független vektorból álló halmazok száma*

$$\frac{1}{k!} 2^{1+\dots+(k-1)} (2^n - 1)(2^{n-1} - 1) \dots (2^{n-k+1} - 1). \quad (2.2)$$

Bizonyítás. A lineárisan független $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_k$ vektorok egyenként választhatók ki. Első lépésként $\mathbf{x}_1$ nem lehet a nullvektor. Feltéve, hogy az i -edik lépésben $i - 1$ darab vektor már megvan, a lineáris függetlenség megőrzéséhez $\mathbf{x}_i$ nem lehet benne az általuk kifeszített W_{i-1} altérben. Emiatt $\mathbf{x}_i$

$$\nu_i = |V \setminus W_{i-1}| = 2^{i-1}(2^{n-i+1} - 1)$$

darab vektor közül választható. A vektorok sorrendje irreleváns, ezért a keresett szám $\nu_1 \nu_2 \dots \nu_k / k!$. $\square$

V bázisainak a száma a (2.2) formulából $k := n$ helyettesítéssel adódik:

$$\frac{1}{n!} 2^{1+\dots+(n-1)} (2^n - 1)(2^{n-1} - 1) \dots (2^1 - 1). \quad (2.3)$$

A k -dimenziós V -alterek halmaza a $\text{Gr}(n, k)$ *Grassmann-sokaság*, számukat a $\begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix}$ *Gauss-együtthetők* adják meg.

2.2. Lemma.

$$\begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix} = \frac{2^n - 1}{2^k - 1} \cdot \frac{2^{n-1} - 1}{2^{k-1} - 1} \dots \frac{2^{n-k+1} - 1}{2^1 - 1}. \quad (2.4)$$

Bizonyítás. A k darab lineárisan független vektorból álló halmazok (2.2) számát osztani kell egy ilyen halmaz által kifeszített altér bázisainak a (2.3) számával, és ebből $\begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix}$ adódik. $\square$

A Gauss-együtthetőkre igazak az alábbi összefüggések:

$$\begin{bmatrix} n \\ n-k \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} n \\ 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} n \\ n \end{bmatrix} = 1, \quad \begin{bmatrix} n+1 \\ k \end{bmatrix} = 2^k \begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} n \\ k-1 \end{bmatrix}. \quad (2.5)$$

Legyen $W \leq V$ egy altér. A V/W faktortérnek egy k -dimenziós altere olyan ekvivalenciaosztályokból áll, amelyek uniója V -nek egy $k + \dim W$ -dimenziós, W -t tartalmazó altere. Így a W -t tartalmazó $m > \dim W$ -dimenziós alterek száma

$$\begin{bmatrix} n - \dim W \\ m - \dim W \end{bmatrix}. \quad (2.6)$$

2.3. Izotróp és Lagrange-alterek

A továbbiakban V_N egy $GF(2)$ feletti $2N$ -dimenziós szimplektikus vektorteret jelöl. Egy $W \leq V_N$ altér *ortogonális kiegészítője* az összes W -beli vektorra ortogonális vektorok $W^\perp$ altere. Mivel a szimplektikus forma nem degenerált,

$$\dim W + \dim W^\perp = \dim V_N = 2N.$$

W *izotróp*, ha $W \leq W^\perp$, azaz ha tetszőleges két vektora ortogonális. W *Lagrange-altér*, ha $W^\perp = W$. Következik, hogy minden Lagrange-altér N -dimenziós. V_N Lagrange-altereinek a $\text{Lag } V_N$ halmaza a *Lagrange-Grassmann-sokaság*.

2.3. Lemma. *A k darab páronként ortogonális, lineárisan független vektorból álló halmazok száma:*

$$\frac{1}{k!} 2^{1+\dots+(k-1)} (2^{2N} - 1)(2^{2(N-1)} - 1) \dots (2^{2(N-k+1)} - 1). \quad (2.7)$$

Bizonyítás. A gondolatmenet (2.2) bizonyításához hasonló. $\mathbf{x}_i$ most sem lehet a már kiválasztott $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_{i-1}$ vektorok által kifeszített izotróp W_{i-1} altérben, de emellett a páronkénti ortogonalitásnak is meg kell maradnia. Ehhez az eddigi vektorokra $\mathbf{x}_i$ -nek ortogonálisnak kell lennie, tehát $\mathbf{x}_i \in W_{i-1}^\perp$. Következik, hogy $\mathbf{x}_i \in W_{i-1}^\perp \setminus W_{i-1}$. Mivel W_{i-1} izotróp, a szóba jövő vektorok száma

$$\begin{aligned} v'_i &= |W_{i-1}^\perp \setminus W_{i-1}| = |W_{i-1}^\perp| - |W_{i-1}| \\ &= 2^{2N-(i-1)} - 2^{i-1} \\ &= 2^{i-1}(2^{2(N-i+1)-1} - 1). \quad \square \end{aligned}$$

V_N k -dimenziós izotróp altereinek a száma (2.7) és (2.3) hányadosa:

$$\left[\begin{matrix} N \\ k \end{matrix} \right]_{\perp} \equiv \frac{2^{2N} - 1}{2^k - 1} \cdot \frac{2^{2(N-1)} - 1}{2^{k-1} - 1} \dots \frac{2^{2(N-k+1)} - 1}{2^1 - 1}. \quad (2.8)$$

Ebből, $k := N$ helyettesítéssel, V_N Lagrange-altereinek a száma:

$$L(N) \equiv |\text{Lag } V_N| = (2^N + 1)(2^{N-1} + 1) \dots (2 + 1). \quad (2.9)$$

Egy $W \leq V_N$ izotróp altér $W^\perp/W$ *szimplektikus faktortere* egy $2(N - \dim W)$ -dimenziós szimplektikus vektortér az alábbi szimplektikus formával:

$$\langle \mathbf{x} + W, \mathbf{y} + W \rangle_W = \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle.$$

$W^\perp/W$ minden Lagrange-altere olyan ekvivalenciaosztályokból áll, amelyek uniója V_N -nek egy W -t tartalmazó Lagrange-altere adódik. Emellett, ha U egy Lagrange-altér V_N -ben, U/W Lagrange-altér $W^\perp/W$ -ben. Következik, hogy a W -t tartalmazó Lagrange-alterek száma $L(N - \dim W) = |\text{Lag } V_{N-\dim W}|$.

2.4. Lemma.

$$\begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix}_\perp = \frac{L(N)}{L(N-k)} \begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix}.$$

Bizonyítás. Az összefüggés számolással is belátható, viszont egy szemléletesebb bizonyítás a következő. Minden k -dimenziós izotróp W altér benne van egy U Lagrange-altérben. Ez utóbbi $L(N)$ -féleképpen választható, és a k -dimenziós altéreknek a száma $\begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix}$. W -t összesen $L(N-k)$ darab Lagrange-altér tartalmazza, ezért osztani kell ezzel a számmal. $\square$

2.5. Lemma.

$$L(N) = \sum_{k=0}^N \begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix} 2^{1+\dots+k}. \quad (2.10)$$

Bizonyítás. Indukcióval. Az állítás $N = 1$ -re igaz: $L(1) = 3$. Az $L(N)$ -re írható rekurziós összefüggés szerint

$$L(N) = (2^N + 1)L(N-1) = (2^N + 1) \sum_{k=0}^{N-1} \begin{bmatrix} N-1 \\ k \end{bmatrix} 2^{1+\dots+k}.$$

A jobb oldal algebrai átalakításokkal és a (2.5) azonosságok felhasználásával, kicsit hosszadalmasan, de a kívánt alakra hozható. $\square$

2.6. Lemma. *Az U Lagrange-altérrel diszjunkt Lagrange-altérek száma*

$$I(N) \equiv 2^{1+\dots+N}.$$

U -t egy $W \leq U$ izotróp altérben metsző Lagrange-altérek száma $I(N - \dim W)$.

Bizonyítás. A második állításhoz, a konkrét ismerete nélkül, alkalmazni kell I -t a $W^\perp/W$ szimplektikus faktortérre. Felhasználva a kapott kifejezést, és hogy minden Lagrange-altér U -t valamilyen W izotróp altérben metszi,

$$L(N) = \sum_{W \leq U} I(N - \dim W) = \sum_{k=0}^N \begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix} I(N-k) = \sum_{k=0}^N \begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix} I(k).$$

Egy $k := N-k$ változócsere után az utolsó egyenlőség az $\begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} N \\ N-k \end{bmatrix}$ összefüggésből következik. A jobb oldalt a (2.10) formulával összehasonlítva,

$$0 = \sum_{k=0}^{N-1} \begin{bmatrix} N \\ k \end{bmatrix} [2^{1+\dots+k} - I(k)] + 2^{1+\dots+N} - I(N).$$

V_1 Lagrange-altéreknek a száma 3, és ezek csak a triviális altérben metszik egymást, ezért $I(1) = 2^1$. Indukciós feltevésésként, legyen $I(k) = 2^{1+\dots+k}$ minden $k < N$ -re. Ekkor a jobb oldalon a szumma eltűnik, és adódik az állítás. $\square$

2.4. Szimplektikus bázis, szimplektikus transzformáció

2.7. Lemma. *Ha egy $B \subseteq V_N$ vektorhalmazban minden vektor pontosan egy másik B -beli vektorra nem ortogonális, B elemei lineárisan függetlenek.*

Bizonyítás. Legyen $\mathbf{x}$ a B -beli vektorok nemtriviális lineáris kombinációja úgy, hogy egyetlen B -beli vektorral sem egyenlő. Ha a lineáris kombinációban $\mathbf{y}$ együtt-hatója nemnulla, egy olyan vektor, amely elvileg csak $\mathbf{y}$ -ra nem ortogonális, $\mathbf{x}$ -re sem lesz ortogonális. Ez már két vektor, tehát a feltétel nem teljesül. $\square$

A fenti tulajdonsággal rendelkező vektorhalmazok szükségszerűen páros sok vektort tartalmaznak, és ezek nemortogonális párokba szerveződnek. Ha egy ilyen B vektorhalmaz kifeszíti V_N -t, akkor B *szimplektikus bázis*.

Nem ront az általánosságon, ha a B szimplektikus bázis elemeit $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_N, \mathbf{b}_1, \dots, \mathbf{b}_N$ jelöli, ahol

$$\langle \mathbf{a}_i, \mathbf{a}_k \rangle = \langle \mathbf{b}_i, \mathbf{b}_k \rangle = 0, \quad \text{és} \quad \langle \mathbf{a}_i, \mathbf{b}_k \rangle = \delta_{ik}, \quad i, k = 1, \dots, N. \quad (2.11)$$

B -nek a $B_a = \{\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_N\}$, illetve $B_b = \{\mathbf{b}_1, \dots, \mathbf{b}_N\}$ *partíciói* egy-egy Lagrange-alteret feszítenek ki, és ezeket jelölje U_a , illetve U_b . A két Lagrange-altér *diszjunkt*. Egy szimplektikus bázis 2^{N-1} -féleképpen osztható fel B_a és B_b partíciókra úgy, hogy (2.11) teljesüljön.

2.8. Lemma. *Legyen U_a és U_b két diszjunkt Lagrange-altér. Ha U_a bázisa B_a , U_b -nek egyértelműen létezik B_b bázisa úgy, hogy $B_a \cup B_b$ szimplektikus bázis.*

Bizonyítás. Legyen $B_a = \{\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_N\}$, és legyen $B'_b = \{\mathbf{b}'_1, \dots, \mathbf{b}'_N\}$ U_b -nek egy bázisa. Ha B'_b és a keresett $B_b \subseteq U_b$ bázis közti transzformáció mátrixa $\mathbf{B} = [B_{kj}]$,

$$\delta_{ik} = \langle \mathbf{a}_i, \mathbf{b}_k \rangle = \sum_{j=1}^N B_{kj} \langle \mathbf{a}_i, \mathbf{b}'_j \rangle, \quad \text{amiből} \quad \mathbf{B} = \mathbf{A}^{-1}, \quad \text{ahol} \quad A_{ij} = \langle \mathbf{a}_i, \mathbf{b}'_j \rangle.$$

Az egyértelműséghez felhasználható, hogy U_b -nek minden B_b -től különböző bázisában van olyan $\mathbf{b}$ bázisvektor, amely két vagy több B_b -beli vektor összege, és amely így két vagy több B_a -beli vektorra nem ortogonális. $\square$

2.9. Lemma. *V_N szimplektikus bázisainak a száma*

$$\frac{1}{4^N N!} 4^{1+\dots+N} (4^N - 1) \cdots (4^1 - 1). \quad (2.12)$$

Bizonyítás. Az előző lemma értelmében egy B szimplektikus bázis megválasztása U_a, U_b és B_a megválasztásával ekvivalens. U_a $L(N)$ -féleképpen, U_b $I(N)$ -féleképpen választható, a $B_a \subseteq U_a$ bázisok számát pedig a (2.3) formula adja meg. Mivel U_a és U_b között nincs különbség, osztani kell 2-vel. A műveletek elvégzése és kisebb átrendezések után a kifejezés adódik. $\square$

Az $\hat{A} : V_N \rightarrow V_N$ lineáris transzformáció *szimplektikus transzformáció*, ha őrzi a szimplektikus formát, vagyis minden $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in V_N$ -re

$$\langle \hat{A}\mathbf{x}, \hat{A}\mathbf{y} \rangle = \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle.$$

Ha V_N -ben rögzített egy szimplektikus bázis, a szimplektikus transzformációk mátrixa ún. *szimplektikus mátrix*. Ezek a mátrixok csoportot alkotnak, amelynek neve: *szimplektikus csoport*, és jelölése, általánosan, $GF(q)$ feletti $2N$ -dimenziós vektortér esetén: $\text{Sp}(2N, q)$.

Egy szimplektikus mátrix oszlopvektorai szimplektikus bázist alkotnak. Az anti-kommutáló párok permutációit és a párokon belüli cseréket összeszámolva, minden szimplektikus bázisból $2^N N!$ darab szimplektikus mátrix hozható létre. (2.12) miatt

$$|\text{Sp}(2N, 2)| = \frac{1}{2^N} 4^{1+\dots+N} (4^N - 1) \dots (4^1 - 1). \quad (2.13)$$

Ismert, hogy a szimplektikus csoportot speciális szimplektikus transzformációk, ún. *transzvekciónak* generálják [7]. Az $\mathbf{x}$ vektorhoz tartozó transzvekciónak

$$\hat{T}_{\mathbf{x}}(\mathbf{y}) = \mathbf{y} + \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle \mathbf{y}.$$

A transzvekciónak kielégítik az alábbi, *Coxeter-relációknak* nevezett összefüggéseket:

$$\hat{T}_{\mathbf{x}}^2 = \hat{I} \quad \text{és} \quad \hat{T}_{\mathbf{x}}\hat{T}_{\mathbf{y}} = \begin{cases} \hat{T}_{\mathbf{y}}\hat{T}_{\mathbf{x}}, & \text{ha } \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle = 0 \\ \hat{T}_{\mathbf{x}+\mathbf{y}}\hat{T}_{\mathbf{x}}, & \text{ha } \langle \mathbf{x}, \mathbf{y} \rangle = 1 \end{cases} \quad (2.14)$$

3. A véges geometria elemei

A szimplektikus vektorterek a Bell–KS-konfigurációkat csak az egyik oldalról képesek megvilágítani. A konfigurációk lényeges jellemzője, hogy az egyes, páronként kommutáló operátorokból álló halmazok hogyan metszik egymást, és ezt az információt a konfiguráció *geometriája* tartalmazza. Ennek a megragadásában a véges geometria módszerei segítenek.

A pont-egyenes geometriák kulcsfontosságú fogalmához, illetve azok előnyös tulajdonságokkal rendelkező speciális eseteihez a gráfokon és az illeszkedési rendszereken keresztül célszerű eljutni. Ez az összefoglaló is ezt a programot követi. Ahol nincs explicit módon forrás megjelölve, az összefoglaló többnyire a [8, 6, 19] művekből való szemezgetés eredménye.

3.1. Gráfelméleti alapfogalmak

Egy G gráf, szemléletesen, *pontoknak* vagy *csúcsoknak* nevezett absztrakt objektumok gyűjteménye, amelyen belül bizonyos pontpárokat *élek* kötnek össze. G pont-halmazát $V(G)$, élhalmazát $E(G)$ jelöli. Egy másik szokásos jelölés: $G = (V, E)$, ahol V a pontok halmaza és E az élek halmaza. „ $x \in G$ ” jelentése $x \in V(G)$ vagy $x \in E(G)$ aszerint, hogy a szöveggörnyezetben x pontot vagy élt jelöl.

A továbbiakban feltételezett, hogy G hurokmentes irányítatlan gráf, és az élei legfeljebb egyszeresek, azaz $E(G)$ ekvivalens egy $V(G)$ -n értelmezett szimmetrikus, irreflexív relációval.

A jelöléseket megkönnyíti, ha G élei $V(G)$ kételemű részhalmazaként vannak kezelve. Egy v pont és egy e él *illeszkednek*, ha $v \in e$. Az e -vel illeszkedő pontok *végpontjai*. Az $e = \{u, v\}$ élt a továbbiakban uv jelöli (természetesen $uv = vu$).

Az u és v pontok *szomszédosak*, ha $uv \in G$, v szomszédainak a halmaza v^* , és v *fokszáma* a szomszédainak a száma: $\deg(v) = |v^*|$. A G gráf *k -reguláris*, ha minden pontjának a fokszáma k , és *teljes*, ha pontjai páronként szomszédosak. Az n pontú teljes gráf jelölése: K_n . A G gráf $\overline{G}$ *komplementer gráfjának* a ponthalmaza megegyezik $V(G)$ -vel, és $uv \in \overline{G}$ akkor és csak akkor, ha $uv \notin G$.

Az $U \subseteq V(G)$ ponthalmaz *független*, ha G egyetlen élének sem tartalmazza mindkét végpontját. A G gráf *k -részes*, ha $V(G)$ -nek létezik k elemű felosztása úgy, hogy minden partíció független, és nincs ugyanilyen $k-1$ elemű felosztás. Ha a partíciók száma nem lényeges, G *többrészes*; ha speciálisan $k = 2$, G *kétrészes*.

A $\{v_0, \dots, v_k\}$ ponthalmazú, $\{v_0v_1, \dots, v_{k-1}v_k\}$ élhalmazú P_k gráf egy v_0 és v_k közti *k -hosszú út* (k az út *hossza*), v_0 és v_k az út *végpontjai*, a többi v_i pedig *belső pont*.

Ha $k \geq 3$, egy k -hosszú út, amelynek a két végpontja megegyezik, k -hosszú kör. A k -hosszú utak, illetve körök kompakt jelölése:

$$P_k = (v_0, v_1, \dots, v_k), \quad \text{illetve} \quad C_k = (v_0, \dots, v_k = v_0).$$

A G' gráf *részgráfja* G -nek (jelölés: $G' \leq G$), ha $V(G') \subseteq V(G)$ és $E(G') \subseteq E(G)$. G' *feszített részgráf*, ha élhalmaza a $G' \leq G$ feltétel teljesülése mellett maximális, azaz ha $E(G')$ pontosan azoknak az $uv \in G$ éleknek a halmaza, amelyekre teljesül, hogy $u, v \in G'$. Az $U \subseteq V(G)$ *ponthalmaz által kifeszített részgráf* az egyetlen $G' \leq G$ feszített részgráf, amelyre $V(G') = U$.

Az $u, v \in G$ pontok $d(u, v)$ *távolsága*¹¹ a legrövidebb u és v közti $P \leq G$ út hossza, vagy $d(u, v) = \infty$, ha ilyen nem létezik. G *derékbősége* (vagy „*girth* paramétere”) a legrövidebb $C \leq G$ kör hossza, és *átmérője* a két legtávolabbi pontjának a távolsága: $D(G) = \max_{u, v \in G} d(u, v)$. G *összefüggő*, ha bármely két pontja között létezik út, azaz ha $D(G) \leq \infty$.

Egy k -reguláris, g derékbőségű gráf, amelynek ezekkel a megkötésekkel minimális számú pontja van, (k, g) -*cage*. A $(3, 5)$ -cage a jól ismert *Petersen-gráf* (3.1. ábra), a $(3, 6)$ -cage pedig a *Heawood-gráf* (3.2. ábra).

Legyen $\varphi : V(G) \rightarrow V(G')$ a G és G' gráfok pontthalmazai közti leképezés (alternatív jelölés: $\varphi : G \rightarrow G'$). A halmazok szokásos elemenkénti leképezésével φ az $E(G)$ -beli éleket (kételemű halmazokat) $V(G')$ egy- vagy kételemű részthalmazaira képezi. Az érdekes leképezés-osztályok a következők:

- *homomorfizmus*: minden $e \in G$ élre $\varphi(e) \in G'$; ez kizárja, hogy $\varphi(e)$ egyelemű halmaz legyen, tehát minden $v' \in G'$ pont φ szerinti ősképe független pontthalmaz G -ben.
- *izomorfizmus*: bijektív homomorfizmus, amelynek a φ^{-1} inverze is homomorfizmus;
- *automorfizmus*: izomorfizmus, amikor $G = G'$;

A G és G' közti homomorfizmusok halmaza $\text{Hom}(G, G')$, és G automorfizmusainak a halmaza $\text{Aut}(G)$. Az utóbbi a függvénykompozícióval csoportot alkot. A G és G' gráfok *izomorfak* (jelölés: $G \cong G'$), ha létezik köztük izomorfizmus.

¹¹ $d(u, v)$ teljesíti a távolság axiómáit: (1) $d(u, v) = 0$ akkor és csak akkor, ha $u = v$; (2) *szimmetria*: $d(u, v) = d(v, u)$; (3) *háromszög-egyenlőtlenség*: $d(u, w) \leq d(u, v) + d(v, w)$.

3.2. Illeszkedési rendszer és geometria

Egy Γ illeszkedési rendszer *elemek* gyűjteménye, amelyen belül bizonyos, különböző *típusú* elemek *illeszkednek* egymásra. Formálisan a $\Gamma = (X, \sim, \tau)$ hármas egy I *típushalmaz feletti illeszkedési rendszer*, ahol X az *elemhalmaz*, $\sim$ egy X -en értelmezett bináris reláció, az ún. *illeszkedési reláció*, és $\tau : X \rightarrow I$ a *típusfüggvény*. $x \in \Gamma$ szinonímája annak, hogy $x \in X$, $x \sim y$ az x és y elemek illeszkedését jelenti, és $\tau(x)$ az $x \in X$ elem *típusa*. Ha $i \in I$, az *i -elemek* halmaza $\tau^{-1}(i)$.

Az $U \subseteq X$ elemhalmaz *típusa* $\tau(U) \subseteq I$, U *rangja* a típusának a számossága, és Γ *rangja* az X elemhalmaz rangja. Ha a vizsgált szituáció az ellenkezőjét nem igényeli, a τ típusfüggvény mindig szürjektív, azaz $\tau(X) = I$, mivel többnyire értelmetlen X -beli elemek által nem képviselt típusokat figyelembe venni.

A Γ illeszkedési rendszerre a következő axiómák teljesülnek:

1. $\sim$ reflexív és szimmetrikus;
2. minden $x, y \in \Gamma$ -ra, ha $\tau(x) = \tau(y)$ és $x \neq y$, akkor $x \approx y$.

A Γ illeszkedési rendszer $G(\Gamma)$ *illeszkedési gráfjának* a ponthalmaza X , és $xy \in G(\Gamma)$ akkor és csak akkor, ha $x \sim y$ (ennek csak $x \neq y$ esetén van értelme). A 2. axióma értelmében $G(\Gamma)$ egy többrésű gráf, amelyben bármely $i \in I$ -re az i -elemek halmaza független. Γ két elemének a *távolsága* a $G(\Gamma)$ -ban értelmezett távolság, és Γ *összefüggő*, ha $G(\Gamma)$ összefüggő.

Legyen egy I feletti $\Gamma = (X, \sim, \tau)$ és egy I' feletti $\Gamma' = (X', \sim', \tau')$ illeszkedési rendszer. Γ' *részrendszere* Γ -nak (vagy Γ *tartalmazza* Γ' -t; jelölés: $\Gamma' \leq \Gamma$), ha $X' \subseteq X$, és $\sim'$ a $\sim$ reláció, τ' pedig a τ függvény X' -re vett megszorítása. Ugyanezt az illeszkedési gráfok szemszögéből nézve, $G(\Gamma') \leq G(\Gamma)$ az X' által kifizített részgráf. Γ' -t az X' halmaz által Γ -ban *indukált* illeszkedési rendszernek is hívják.

Legyen $\varphi : X \rightarrow X'$ a két elemhalmaz közti leképezés (alternatív jelölés: $\varphi : \Gamma \rightarrow \Gamma'$). Az alábbi leképezés-osztályokat érdemes definiálni:

- *gyenge homomorfizmus*: ha $x, y \in X$ illeszkednek, $\varphi(x), \varphi(y) \in X'$ is illeszkednek, emellett $\tau'(\varphi x) = \tau'(\varphi y)$ akkor és csak akkor, ha $\tau(x) = \tau(y)$;
- *korreláció*: bijektív gyenge homomorfizmus, amelynek a φ^{-1} inverze is gyenge homomorfizmus; egy $\Gamma \rightarrow \Gamma'$ korreláció létezéséből következik, hogy a $G(\Gamma)$ és $G(\Gamma')$ illeszkedési gráfok izomorfak.
- *autokorreláció*: korreláció, amikor $\Gamma = \Gamma'$;
- *homomorfizmus*: gyenge homomorfizmus, $I = I'$ és $\tau'(\varphi x) = \tau(x), \forall x \in X$;

- *izomorfizmus*, bijektív homomorfizmus, amelynek a φ^{-1} inverze is homomorfizmus; összehasonlítva a korrelációval, egy $x \in X$ elem és x izomorfizmus szerinti képének a típusa megegyezik.
- *automorfizmus*: izomorfizmus, amikor $\Gamma = \Gamma'$;
- *beágyazás*: injektív homomorfizmus.

A gráfokhoz hasonlóan a Γ és Γ' illeszkedési rendszerek közti homomorfizmusok halmaza $\text{Hom}(\Gamma, \Gamma')$, és Γ automorfizmusainak az $\text{Aut}(\Gamma)$ halmaza csoportot alkot. A gráfokhoz képest most egy újabb csoport, Γ autokorrelációinak a $\text{Cor}(\Gamma)$ csoportja is megjelenik, amelynek $\text{Aut}(\Gamma)$ normális részcsoportja. Γ és Γ' *izomorfak* (jelölés: $\Gamma \cong \Gamma'$), ha létezik köztük izomorfizmus.

Γ *beágyazható* Γ' -be, ha létezik $\Gamma \rightarrow \Gamma'$ beágyazás, és ekkor Γ a *beágyazott* illeszkedési rendszer. A beágyazás megengedi, hogy nem illeszkedő elemek képe illeszkedjen, ezért Γ beágyazhatóságából nem következik, hogy Γ' -nek van Γ -val izomorf részrendszere. Ha az utóbbi feltétel fennáll, kényelmesebb a Γ' által tartalmazott Γ rendszerről, vagy még rövidebben, „ Γ' -nek a Γ -járól” beszélni annak ellenére, hogy szigorú értelemben Γ nem részrendszere Γ' -nek. Nem kizárt, hogy ilyen értelemben Γ' -nek „több Γ -ja is van”.

A φ autokorreláció és a τ típusfüggvény egy $\alpha(\varphi) : I \rightarrow I$ bijekciót határoz meg, és az $\alpha : \text{Cor}(\Gamma) \rightarrow S_I$ leképezés magterét Γ automorfizmusai alkotják. φ egy *polaritás*, ha φ és $\alpha(\varphi)$ rendje¹² 2, illetve *trialitás*, ha a két bijekció rendje 3.

Az $f \subseteq X$ halmaz *zászló*, ha páronként illeszkedő elemeket tartalmaz. Az f zászló *kamra*, ha $\tau(f) = I$, és valamely $i \in I$ -re *i -panel*, ha $\tau(f) = I \setminus \{i\}$. A 2. axióma miatt a zászlók elemei különböző típusúak, és a kamrákban minden lehetséges típusú elemből pontosan egy van. Az I feletti Γ illeszkedési rendszer I feletti *geometria*, ha minden maximális zászlója kamra.

A geometriák fontos tulajdonsága, hogy az I -től különböző zászlókat hány kamra tartalmazza. Ha ez a szám legalább 2, a geometria *rögzített*, ha legalább 3, a geometria *sűrű*. Ha minden panelt pontosan 2 kamra tartalmaz, a geometria *vékony*¹³. A Γ geometria *véges*, ha X véges halmaz.

3.3. Pont-egyenes geometria, általánosított n -szög

Ha a típusalmaznak nincs túl sok eleme, az illeszkedési rendszer vagy geometria megadásában a különböző típusú elemek halmaza explicit módon jelölhető, és ekkor

¹²Emlékeztető: egy a csoportelem *rendje* a legkisebb k szám, amelyre $a^k = e$.

¹³Az angol nyelvű terminológia rendre *firm*, *thick* és *thin* (ld. pl. [6], 1. fejezet).

a típusfüggvény magától értetődővé válik. Például az $I = \{1, \dots, n\}$ feletti n rangú $\Gamma = (X_1, \dots, X_n, \sim)$ illeszkedési rendszer X_i -beli elemeinek a típusa i . Ilyenkor az $x \in \Gamma$ kifejezés pontos jelentése, azaz hogy x melyik X_i halmazba tartozik, a szövegkörnyezetre van bízva.

A geometriák speciális esete a $\Gamma = (P, L, \sim)$ *pont-egyenes geometria*, ahol P a *pontok*, L pedig az *egyenesek* halmaza. Γ zászlói egy pontot és egy vele illeszkedő egyenest tartalmaznak, ezért triviálisan kamrák. Két nem illeszkedő elem halmaza egy *anti-zászló*. Ha az ellenkezője nincs jelezve, a továbbiakban geometria alatt pont-egyenes geometriát kell érteni. Esetenként hasznos egy gráfot is geometriaként tekinteni.

Annak a megfogalmazása, hogy a Γ geometria rögzített (sűrű), így egyszerűsödik: minden egyenessel legalább két (három) pontnak, és minden ponttal legalább két (három) egyenesnek kell illeszkednie. Γ vékony, ha minden egyenessel pontosan két pont, és minden ponttal pontosan két egyenes illeszkedik.

$\Gamma = (P, L, \sim)$ *duálisa* $\Gamma^* = (L, P, \sim^{-1})$, vagyis Γ^* ponthalmaza L , egyeneshalmaza P , és illeszkedési relációja Γ illeszkedési relációjának az inverze. A duálisképzés általában *nem* polaritás (pl. amikor $|P| \neq |L|$), emellett meglévő zászlókat nem ront el, és újabb zászlókat sem teremt. Mivel a duálisképzés lényegében az elemek típusainak a felcserélése, $\text{Aut}(\Gamma^*) \cong \text{Aut}(\Gamma)$. Γ *önduális*, ha $\Gamma \cong \Gamma^*$.

Γ *reguláris, típusa* $(|P|_t |L|_s)$, és *rendje* $(s-1, t-1)$, ha minden egyenessel s darab pont, és minden ponttal t darab egyenes illeszkedik. Az $(n_t n_t)$ típus, illetve az (s, s) rend szokásos rövidítése: (n_t) , illetve s . Ha Γ rendje $s = 1, 2, 3, \dots$, akkor Γ *elsőrendű, másodrendű, harmadrendű* stb. geometria. Ha Γ típusa $(|P|_t |L|_s)$, Γ^* típusa $(|L|_s |P|_t)$. Egy k -reguláris $G = (V, E)$ gráf típusa $(|V|_k |E|_2)$.

A $p, p' \in \Gamma$ pontok *kollineárisak*, ha egy közös egyenessel illeszkednek; ha az egyenes egyértelmű, pp' -vel jelölhető. A különböző $l, l' \in \Gamma$ egyenesek a mindkettőjükre illeszkedő pontokban *metszik egymást*, ha ilyen létezik, egyébként *párhuzamosak*. Definíciószerűen egy egyenes párhuzamos önmagával. Az egyértelmű közös pont ll' -vel jelölhető. A duális geometriában az egymást metsző egyeneseknek kollineáris pontok felelnek meg.

A pontok halmazán a kollinearitás egy szimmetrikus bináris reláció, ezért van értelme a Γ geometria *kollinearitási gráfjáról* beszélni. A $p \in \Gamma$ ponttal kollineáris pontok halmaza p *perp-halmaza* (jelölés: $p^\perp$). Az $A \subseteq P$ ponthalmaz *perp-halmaza* azokat a pontokat tartalmazza, amelyek minden A -beli ponttal kollineárisak: $A^\perp = \bigcap_{p \in A} p^\perp$. Egy egyenes perp-halmaza az öt metsző egyenesek halmaza.

Ha Γ -nak nincs két egyenese, amelyre ugyanazok a pontok illeszkednek, Γ minden egyenese a vele illeszkedő pontok halmazaként tekinthető. Ez a szemlélet előnyös, mert értelmet ad a halmazműveletek egyenesekre való alkalmazásának. Egy ilyen

geometria abban különbözik a 3.1 részben definiált gráfoktól, hogy az egyenesekkel illeszkedő pontok száma nincs 2-re korlátozva.

Egy Γ geometria *általánosított n -szög*, vagy, n -re való explicit utalás nélkül, *általánosított sokszög*, ha [13, 22]

1. bármely $x, y \in \Gamma$ elemekre Γ -nak van x -et és y -t tartalmazó n -hosszú köre. Egy ilyen kör Γ -nak egy *apartmanja*¹⁴.
2. Γ -nak nincs k -hosszú köre, ha $2 \leq k < n$.

Az n -hosszú körök ezt a két axiómát triviálisan teljesítik, ezért *hagyományos n -szögeknek*¹⁵ is szokták őket nevezni. Ők tehát elsőrendű általánosított n -szögek. A $GQ(s, t)$ szimbólum egy (s, t) rendű általánosított négyszöget jelent.

Ismert eredmény, hogy egy általánosított n -szög duálisa is általánosított n -szög, és hogy egy általánosított n -szög akkor és csak akkor sűrű, ha tartalmaz $n + 1$ -hosszú kört. Egy általánosított n -szög illeszkedési gráfjának a derékbősége $2n$ és átmérője n ; az egymástól (maximális) n távolságra lévő elemek *szembenállnak egymással*¹⁶ [13].

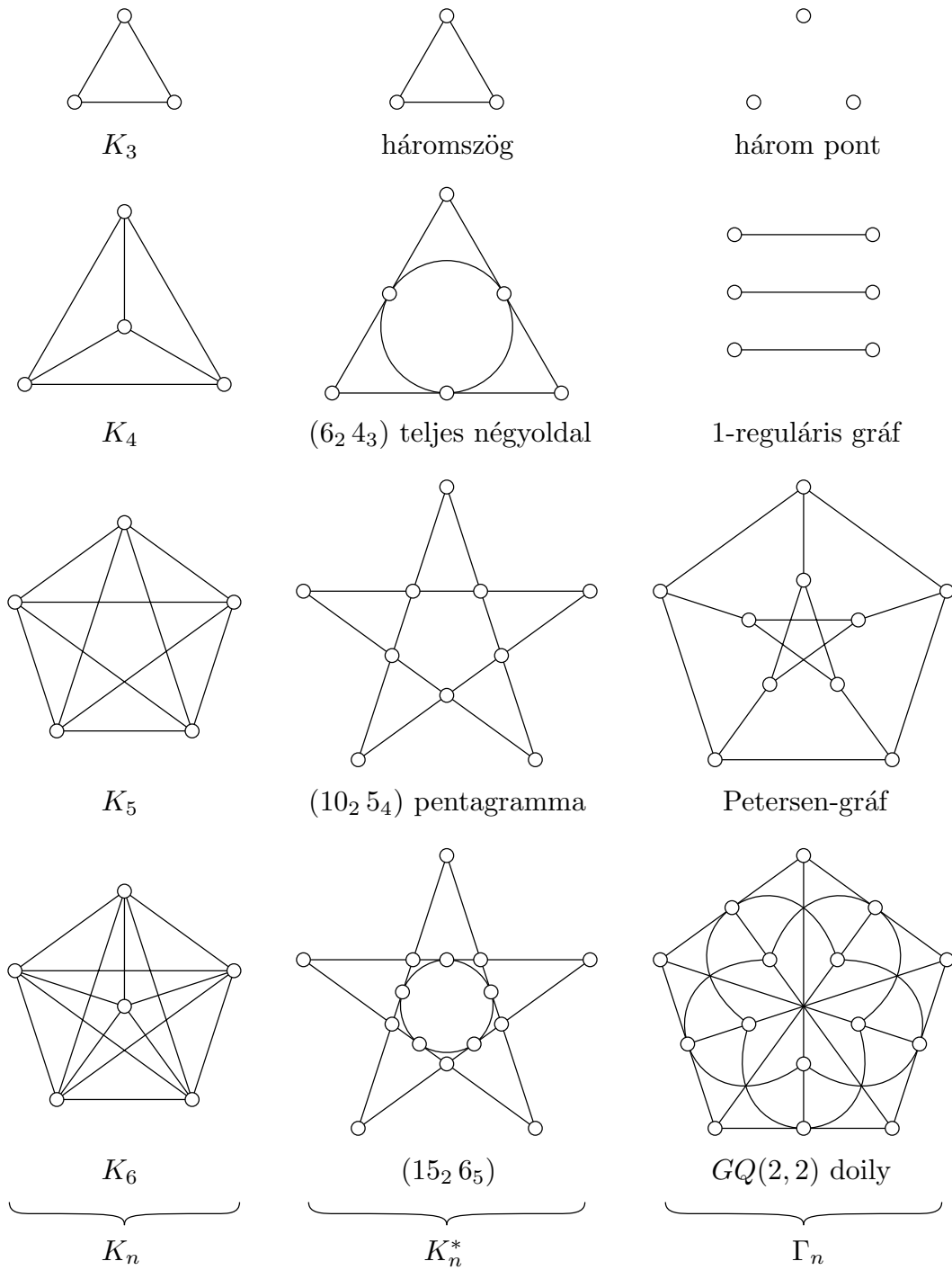
3.4. Néhány konkrét példa

A későbbiekben releváns geometriák egy része a K_n , $n = 3, 4, 5, 6$ teljes gráfból felépíthető (3.1. ábra). A teljes gráf K_n^* duálisa és a tőle jobbra lévő Γ_n geometria kapcsolata a következő: Γ_n pontthalmaza megegyezik K_n^* pontthalmazával, egyenesei pedig a K_n^* -ban maximális, páronként nem kollineáris pontokat tartalmazó S halmazok közül azok, amelyek elemszáma a lehető legnagyobb.

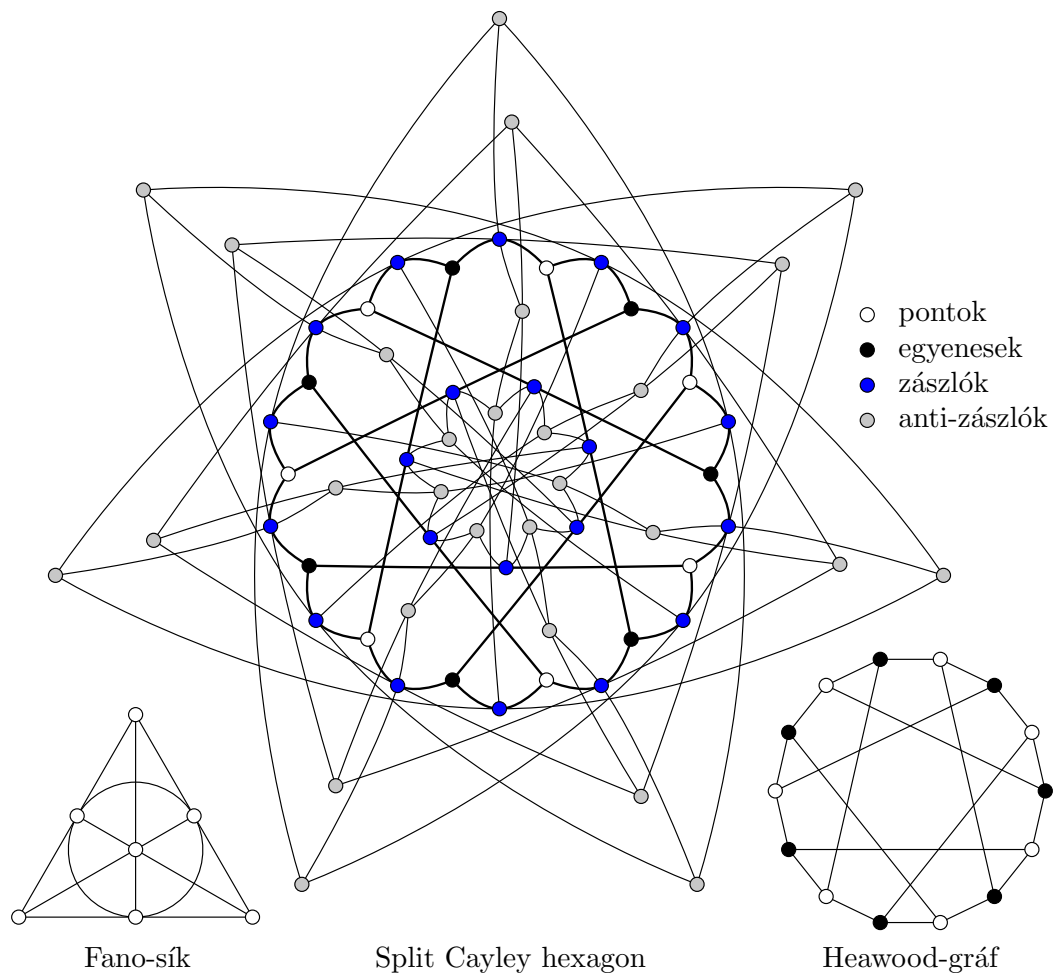
Speciálisan K_n^* -ban az S halmazok egyforma elemszámúak, ezért egyrészt mindegyikük Γ_n egyenese lesz, másrészt a $\gamma : K_n^* \mapsto \Gamma_n$ leképezés nem kollineáris pontokhoz kollineáris pontokat rendel, és fordítva.

K_n^* páronként kollineáris pontjainak a maximális halmazai két osztályba sorolhatók aszerint, hogy a pontok illeszkednek egy közös egyenessel vagy nem. Az előbbiek elemszáma $n - 1$, az utóbbiaké pedig 3, amiből következik, hogy a teljes gráfok duálisán értelmezett γ akkor és csak akkor invertálható (és inverze önmaga), ha $n > 4$, mivel ez kell ahhoz, hogy Γ_n -ben a két osztály ne mosódjon össze (vö: Γ_4 esete, 3.1. ábra). Ha az invertálhatóság fennáll, $\text{Aut}(\Gamma_n) \cong \text{Aut}(K_n)$.

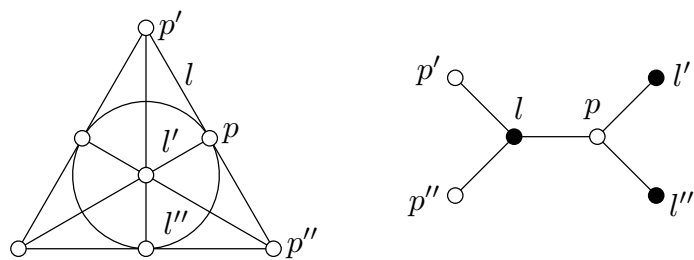
Az így kapott geometriákon kívül fontos még a *Fano-sík* és két, belőle felépíthető geometria, a *Heawood-gráf* és a *split Cayley-hexagon* (3.2. ábra).

3.1. ábra. Teljes gráfból felépíthető geometriák

3.2. ábra. Fano-síkból felépíthető geometriák

3.3. ábra. Fano-sík zászlója és illeszkedő elemek

A Fano-sík egy másodrendű általánosított háromszög, 7 pontja és 7 egyenese van, pontjai páronként kollineárisak, és apartmanjainak a száma¹⁷ 28. A Fano-sík pontjainak, egyeneseinek, zászlóinak és anti-zászlóinak a száma, összesen, 63.

A Heawood-gráf a Fano-sík illeszkedési gráfja, ezért kétrésztű, 14 pontja van és 3-reguláris, így éleinek a száma 21. Minden él a Fano-sík egy zászlójának felel meg. A Heawood-gráf, mint geometria, egy (2, 1) rendű általánosított hatszög, és az előzőek alapján apartmanjainak a száma 28.

A split Cayley-hexagon (a továbbiakban csak *hexagon*) egy másodrendű általánosított hatszög 63 ponttal és 63 egyenessel. A pontok a Fano sík valamely pontjához, egyeneséhez, zászlójához vagy anti-zászlójához egyértelműen hozzárendelhetők [22] (3.2. ábra). Az egyenesek megkonstruálásához legyen $\{p, l\}$ a Fano-sík zászlója. Az l egyenessel illeszkedő másik két pont legyen p' és p'' , és a p ponttal illeszkedő másik két egyenes legyen l' és l'' (3.3. ábra). Ekkor a $\{p, l\}$ zászlóhoz rendelt hexagon-ponttal illeszkedő három egyenes alakja a pontokhoz tartozó Fano-sík-objektumokkal kifejezve

$$\{p, l, \{p, l\}\}, \quad \{\{p, l\}, \{p', l'\}, \{p'', l''\}\}, \quad \{\{p, l\}, \{p', l''\}, \{p'', l'\}\}. \quad (3.1)$$

Mivel a Fano-síknak 21 zászlója van, ez a konstrukció a 63 egyenest lefedi.

A hexagon 36 Heawood-gráfot tartalmaz. Ezek közül egy a 3.2. ábrán, a diagramon 7-edrendű forgási szimmetriával nem rendelkezők pedig a 3.4. ábrán láthatók. A hexagon apartmanjai egyértelműen valamelyik Heawood-gráfhoz tartoznak, ezért a számuk $36 \cdot 28 = 1008$.

A Fano-sík, a doily és a hexagon közös tulajdonsága, hogy másodrendű, azaz a lehető legkevesebb elemmel rendelkező sűrű általánosított sokszögek (a doily általánosított négyszög). A Fano-sík és a doily önduálisak, de a hexagon már nem az; duálisa a másik lehetséges másodrendű általánosított hatszög [21].

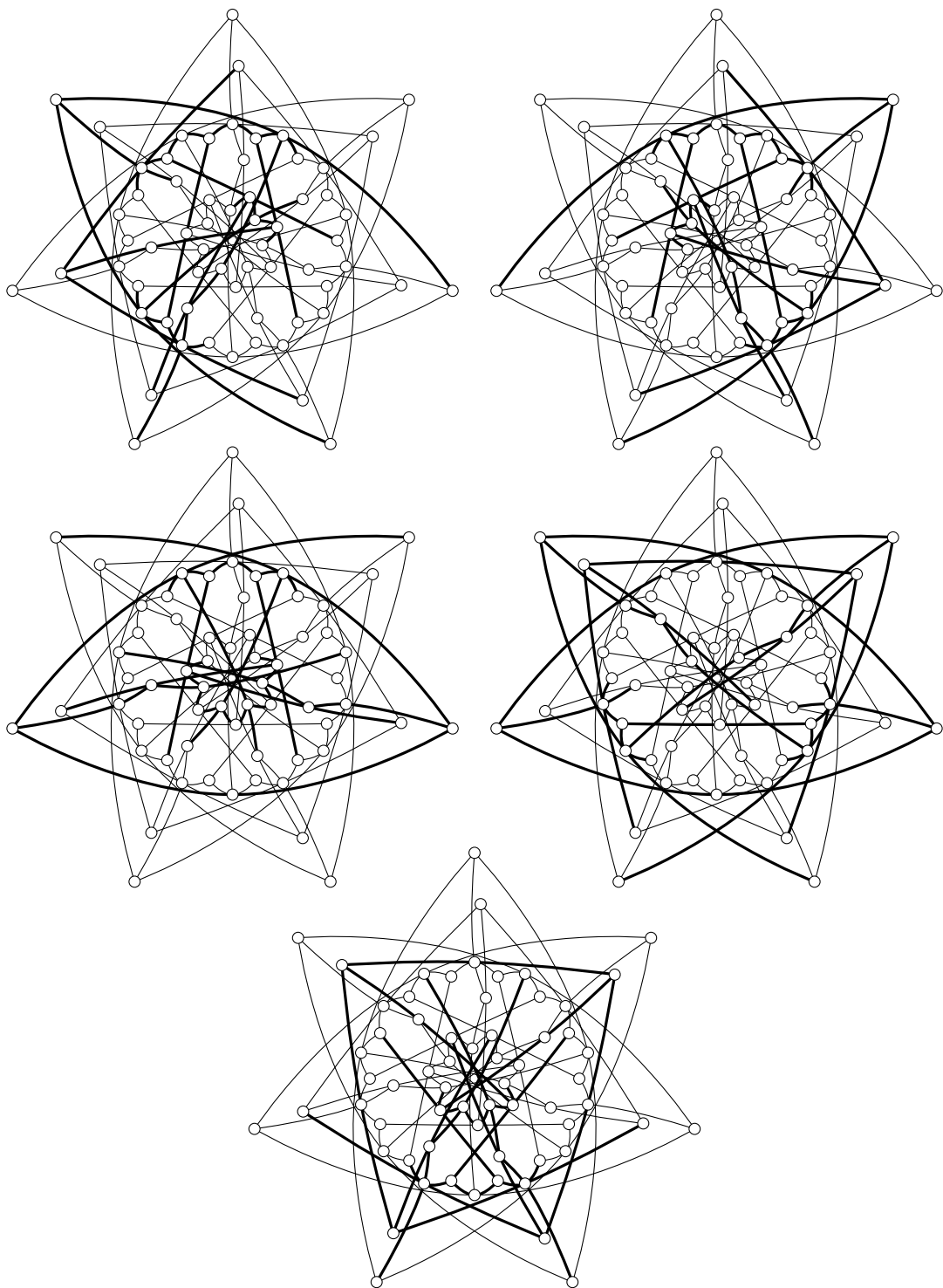
---

¹⁴Angol nyelvű terminológia: *apartment*.

¹⁵Angol nyelvű terminológia: *ordinary n-gon*

¹⁶Angol nyelvű terminológia: *opposites*.

¹⁷Azaz $\binom{7}{3} - 7$, mivel 7 darab közös egyenessel illeszkedő ponthármaszt nem kell számolni.

3.4. ábra. Nemtriviális Heawood-gráfok a hexagonban

4. Geometriák beágyazása és címkézése

4.1. Szimplektikus poláris tér

Absztrakt szinten, a 2.1. részben definiált szimplektikus vektorterek fontos geometriákat, ún. *szimplektikus poláris tereket* indukálnak [25]. Ha $F = GF(q)$ és a vektortér $2N$ -dimenziós, a szimplektikus poláris teret $W(2N - 1, q)$ jelöli. $W(2N - 1, q)$ elemei az indukáló vektortér izotróp alterei, két elem illeszkedik, ha valamelyik altér tartalmazza a másikat (a $\sim$ illeszkedési reláció a szimmetrizált $\leq$), és egy elem típusa az altér dimenziószáma. Az 1, 2, illetve 3 típusú elemek $W(2N - 1, q)$ *pontjai*, *egyenesei*, illetve *síkjai*. $W(2N - 1, q)$ rangja N . $W(2N - 1, q)$ két pontja *kollineáris*, ha ugyanarra az egyenesre illeszkednek.

A kvantumelmélet és a szimplektikus poláris terek közti összefüggés a következő. Az N -qubit Pauli-csoport a (2.1) szimplektikus formával ellátott $GF(2)^{2N}$ vektortérre képezhető (ld. 2.1. rész), vagyis adott egy *konkrét* szimplektikus vektortér, amely egy *konkrét* $W(2N - 1, 2)$ szimplektikus poláris teret valósít meg. Ennek a térnek bármely pontját a megvalósító altér egyetlen nemnulla vektora, vagy a vektor által megadott Pauli-operátor egyértelműen azonosítja.

Módszertani érdekesség, hogy az N -qubit Pauli-csoport és $W(2N - 1, 2)$ kapcsolatát [26] szerzői a szimplektikus vektortér megkerülésével építik fel. Természetesen ez az út rövidebb, de csak akkor járható, ha a gondolatmenet nélkülözheti a vektorterek által rendelkezésre bocsátott eszközöket.

A hátralevő részekben pont-egyenes geometriák $W(2N - 1, 2)$ -be való beágyazásai lesznek megvizsgálva $N = 2, 3$ -ra, illetve egy tágabb leképezés-osztályra, a *címkézésekre*¹⁸ is szükség lesz. Ez utóbbiak speciális injektív gyenge homomorfizmusok, amelyek pontokhoz pontokat, de bizonyos esetekben egyenesekhez nem egyeneseket, hanem jól definiálható módon (ld. alább) síkokat¹⁹ rendelnek. Bevezetésüket az motiválja, hogy $W(2N - 1, 2)$ -be csak olyan geometriák ágyazhatók, amelyek egyenesekre legfeljebb három pont illeszkedik²⁰.

Minden címkézést egy injektív φ *generátorfüggvény*²¹ határoz meg, amely a vizsgált Γ geometria pontjait $W(2N - 1, 2)$ pontjaira képezi úgy, hogy egy közös egyenessel illeszkedő pontok képei $W(2N - 1, 2)$ -nek valamely, ponttól különböző típusú elemével illeszkednek. A φ által meghatározott címkézés képezze az l egyenest a legkisebb típusú ilyen elemre. A továbbiakban a Γ teljes elemhalmazán értelmezett címkézés és a generátorfüggvénye ugyanazzal a szimbólummal lesz jelölve.

¹⁸Átvett nemhivatalos elnevezés, saját definíció.

¹⁹vagy $N > 3$ esetén akár még nagyobb típusú elemeket, de erre most nem lesz szükség

²⁰Emlékeztető: egy beágyazás injektív, és őrzi az illeszkedéseket.

²¹Saját elnevezés.

A definícióból nem következik, de a vizsgált esetekben fennáll, hogy a fenti szabállyal a φ címkézés injektív, és az egyenesekhez ugyanolyan típusú elemeket rendel. Vagyis φ egy $\Gamma \mapsto W(2N - 1, 2)$ injektív gyenge homomorfizmus.

Mivel $W(2N - 1, 2)$ pontjait $GF(2)^{2N}$ nemnulla vektorai egyértelműen azonosítják, könnyebb azt mondani, hogy φ , generátorfüggvény vagy címkézés, Γ kollineáris pontjaihoz ortogonális $GF(2)^{2N}$ -beli vektorokat, és így, közvetetten, kommutáló N -qubit Pauli-operátorok rendel²². Konkrét címkézések ábrázolásában a geometria pontjai mellett az operátorok lesznek feltüntetve.

Ha a szöveggörnyezetből egyértelmű, hogy melyik címkézésről van szó, a rá való explicit utalást meg lehet spórolni egy olyan szóhasználattal, amely nem tesz különbséget Γ pontjai, a hozzájuk rendelt $W(2N - 1, 2)$ -pontok, az utóbbiakat azonosító vektorok, és a vektorok által megadott N -qubit Pauli-operátorok között. Így van értelme azt mondani, hogy „ Γ vektorai kollineárisak” vagy „az operátorok az l egyenessel illeszkednek”.

4.2. Ekvivalens és nemekvivalens címkézések

A Bell–KS-konfigurációk vizsgálata során fontos tudni, hogy két címkézés mikor határoz meg két *különböző* konfigurációt. Definíciószerűen, a φ és φ' címkézések *ekvivalensek* (jelölés: $\varphi' \equiv \varphi$), ha valamely $\alpha \in \text{Aut}(\Gamma)$ -ra $\varphi' = \varphi\alpha$.

Γ nemekvivalens címkézéseinek a száma, $|\text{Aut}(\Gamma)|$ és $|\text{Sp}(2N, 2)|$ nem függetlenek. A $GF(2)^{2N}$ -en értelmezett $\mathbf{M}$ szimplektikus mátrix és egy φ generátorfüggvény kompozíciója egy újabb, $\mathbf{M}\varphi$ -vel jelölhető címkézés generátorfüggvénye, és így Γ címkézéseinek a halmazán egy $\text{Sp}(2N, 2)$ csoporthatás definiálható.

φ stabilizátorát jelölje $s(\varphi)$, és a stabilizátor definíciójához hasonlóan legyen

$$S(\varphi) = \{\mathbf{M} \in \text{Sp}(2N, 2) \mid \mathbf{M}\varphi \equiv \varphi\}.$$

Ekkor $s(\varphi)$ részcsoportja $S(\varphi)$ -nek, és

$$\frac{|S(\varphi)|}{|s(\varphi)|} = |\text{Aut}(\Gamma)|.$$

Következik, hogy a φ -vel közös orbiton lévő nemekvivalens címkézések száma

$$\frac{|\text{Sp}(2N, 2)|}{|S(\varphi)|} = \frac{|\text{Sp}(2N, 2)|}{|s(\varphi)| \cdot |\text{Aut}(\Gamma)|}, \quad (4.1)$$

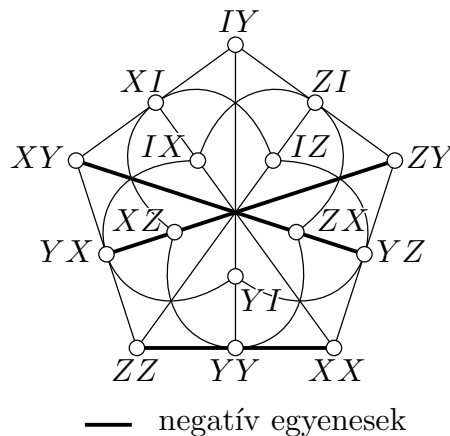
²²Ezzel a szemlélettel az $l \in \Gamma$ egyenes, mint pont-halmaz, φ szerinti képe páronként ortogonális vektorok halmaza, és mint olyan, egy izotróp alteret feszít ki. A φ címkézés l -t ezen alter által megvalósított $W(2N - 1, 2)$ -beli elemre képezi.

Ahhoz, hogy Γ címkézései Γ geometriájú Bell–KS-konfigurációkat adjanak meg, a Waegell–Aravind-kritériumoknak teljesülniük kell. Az 1.4. részben leírtak alapján, az új fogalmakkal a WA-kritériumok így hangzanak:

1. adott címkézés esetén Γ minden egyenesére igaz, hogy a vele illeszkedő Pauli-operátorok szorzata az egységoperátor ± 1 -szerese (azaz a vele illeszkedő vektorok összege a nullvektor). Ekkor Γ -nak *pozitív*, illetve *negatív* egyenesei különböztethetők meg.
2. Γ minden pontja páros számú egyenessel illeszkedik;
3. Γ -nak páratlan számú negatív egyenesre van.

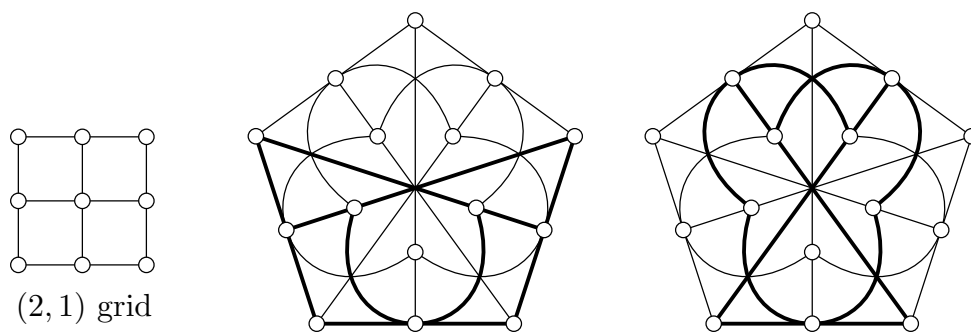
Ha az 1. kritérium a φ címkézésre teljesül, akkor tetszőleges $\mathbf{M} \in \text{Sp}(2N, 2)$ esetén $\mathbf{M}\varphi$ -re is teljesül. A 3. kritérium $\mathbf{M}\varphi$ -re már nem garantált, mivel az egyenesek „előjelére” vonatkozó információt sem a $GF(2)^{2N}$ vektortér, sem a $W(2N - 1, 2)$ szimplektikus poláris tér nem tartalmazza; ez a Pauli-csoport leképezése során elveszett. Emiatt a Γ geometriájú Bell–KS-konfigurációk számát (4.1) nem adja meg, hanem csak felülről becsüli. A tényleges egyenlőség, jó esetben, számítógéppel ellenőrizhető (ld. pl. [20], Conclusion).

4.3. $W(3, 2)$ és a doily izomorfája, Mermin-négyzetek

4.1. ábra. Doily és $W(3, 2)$ izomorfája

A (2.8) formula szerint $GF(2)^4$ -nek 15 egydimenziós, és ugyanennyi kétdimenziós izotróp altere van. Az utóbbiak, a Lagrange-altér, 3 nemnulla vektort tartalmaznak, és ezek 3, az adott Lagrange-altérben lévő egydimenziós alteret feszítenek ki. A (2.8) formula utáni megjegyzések alapján minden egydimenziós, és egyben

4.2. ábra. (2,1) grid-ek a doily-ban

izotróp, alteret 3 Lagrange-altér tartalmaz. Tehát $W(3,2)$ másodrendű geometria 15 ponttal és 15 egyenessel.

A 4.1. ábrán látszik, hogy a doily $W(3,2)$ -vel izomorf (a kiemelt egyenesek negatívak). Az izomorfizmus, mint beágyazás stabilizátora triviális, és mivel (2.13) szerint $\text{Sp}(4,2)$ rendje megegyezik a doily automorfizmus-csoportjának a rendjével, (4.1) alapján a csoportthatás újabb nemekvivalens beágyazásokat nem hoz létre.

A 4.2. ábrán a (2,1) grid (a Mermin-négyzetek geometriája) és a doily 10 darab grid-je látható, az utóbbiak egy ötödrendű forgási szimmetria erejéig. 9 grid-nek 1, 1-nek pedig 3 negatív egyenese van, ezért mind a 10 egy-egy Mermin-négyzetet határoz meg. Ez ismert eredmény, ld. pl. [23].

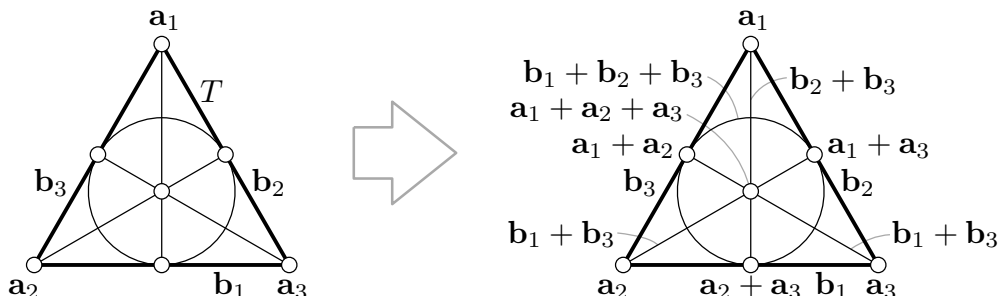
4.4. A hexagon klasszikus beágyazása $W(5,2)$ -be

A hexagon $W(5,2)$ -be való ún. *klasszikus* beágyazásai több okból is figyelemre méltók. Az egyik az, hogy csak a szembenálló vektorok nem ortogonálisak, amiből a 2.7. Lemma alapján következik, hogy az apartmanok (6-hosszú körök) vektorai szimplektikus bázist alkotnak. Ez a jelenség a doily beágyazásán is megfigyelhető. Miatta a hexagon minden klasszikus beágyazásának a stabilizátora triviális.

A klasszikus beágyazások másik fontos tulajdonsága, hogy tetszőleges apartman pontjainak a képe a teljes beágyazást meghatározza. Bármely apartman valamilyik hexagon-beli Haewood-gráf apartmanja, ezért egy Fano-sík háromszögének az illeszkedési gráfja.

A Fano-sík egy T háromszögének az elemei leképezhetők egy $B \subseteq GF(2)^6$ szimplektikus bázis vektoraira úgy, hogy nemortogonális vektorok csak szembenálló, és így különböző típusú elemekhez tartozzanak (4.3. ábra, bal). Legyen U_1 , illetve U_2 a pontokhoz, illetve az egyenesekhez tartozó vektorok által kifeszített Lagrange-altér. A leképezés a teljes Fano-síkra kiterjeszthető úgy, hogy adott típusú ele-

mekhez ugyanannak az U_i Lagrange-altérnek a nemnulla vektorai tartoznak, és, továbbra is, csak a szembenálló elemekhez rendelt vektorok ne legyenek ortogonálisak (4.3. ábra, jobb).

4.3. ábra. Vektorok hozzárendelése a Fano-sík elemeihez

Rögzítve, hogy a Fano-sík bármely $\{p, l\}$ zászlójához vagy anti-zászlójához a p -hez és l -hez rendelt vektorok összege tartozzon, a (3.1) konstrukció miatt egy hexagon-beágyazás generátorfüggvénye adódik (vö: [24], IV. rész). A $GF(2)^6$ kanonikus bázisából így felépíthető hexagon-beágyazás a 4.4. ábrán látható.

Az említett két tulajdonság a következő észrevételt támasztja alá: a hexagon egy automorfizmusát egyértelműen jellemzi, hogy egy kiszemelt apartmant melyik másikra képezi, és hogyan. Az apartmanok száma 1 008, az apartman-apartman izomorfizmusoké pedig, a D_6 diéder-csoport rendjével azonosan, 12. Következik, hogy a hexagon automorfizmus-csoportjának²³ a rendje 12 096. Mivel a klasszikus beágyazások stabilizátora triviális, a nemekvivalens beágyazások száma

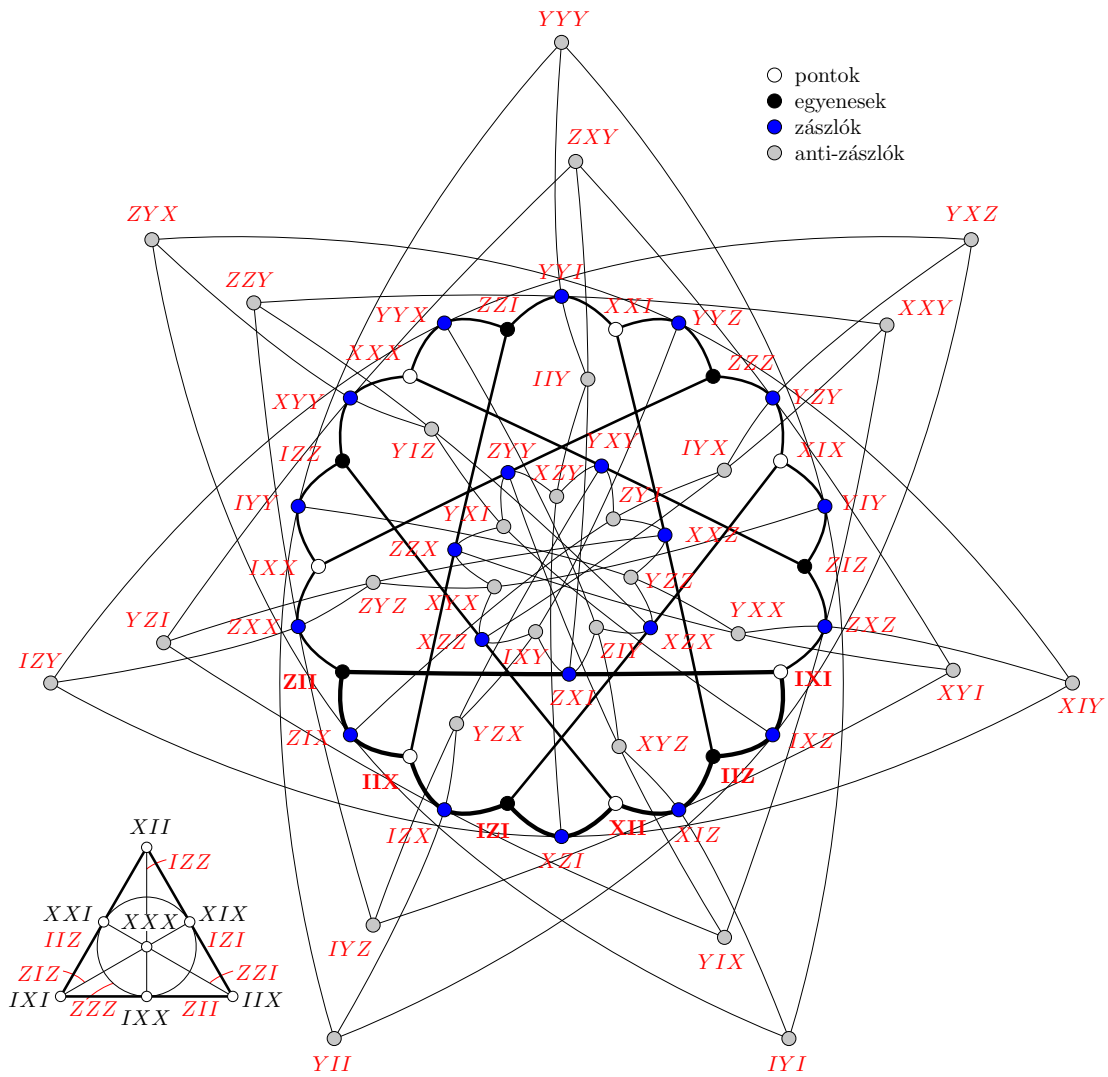
$$\frac{|\text{Sp}(6, 2)|}{12\,096} = 120.$$

A továbbiakban nem lesz különös jelentősége, de érdemes megjegyezni, hogy a hexagonnak ún. *ferde* beágyazása is létezik (konkrét példa: ld. [20], Figure 2), viszont a csoporthatás a klasszikus beágyazások halmazából nem vezet ki.

4.5. A $(10_2 5_4)$ pentagramma $W(5, 2)$ -be képező címkézése

A hexagon és a $(10_2 5_4)$ pentagramma egymás ellentétei abban az értelemben, hogy míg az előbbinek 12 096 automorfizmusa és 120 nemekvivalens beágyazása, az utóbbinak, pont fordítva, 120 automorfizmusa és 12 096 nemekvivalens címkézése

²³Ez a csoport izomorf a $G_2(2)$ Chevalley-csoporttal, ezért a split Cayley-hexagont $G_2(2)$ hexagonnak is hívják [24].

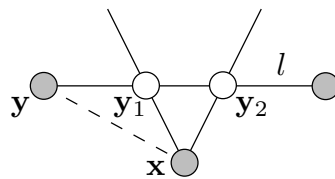

4.4. ábra. A $GF(2)^6$ kanonikus bázisa által meghatározott hexagon-beágyazás

van. Az állítás a (4.1) formulából következik, de ehhez be kell látni, hogy a pentagramma címkézéseinek a stabilizátora triviális.

A címkézések az egyenesekhez $W(5, 2)$ síkjait rendelik, és teljesítik az 1. WA-kritériumot. Ami a 3. WA-kritériumot illeti, számítógép segítségével ellenőriztem, hogy az 1, 3, illetve 5 negatív egyenest eredményező címkézések száma 7 884, 4 104, illetve 108. Ez nem teljesen új eredmény, ld. [20], Conclusion.

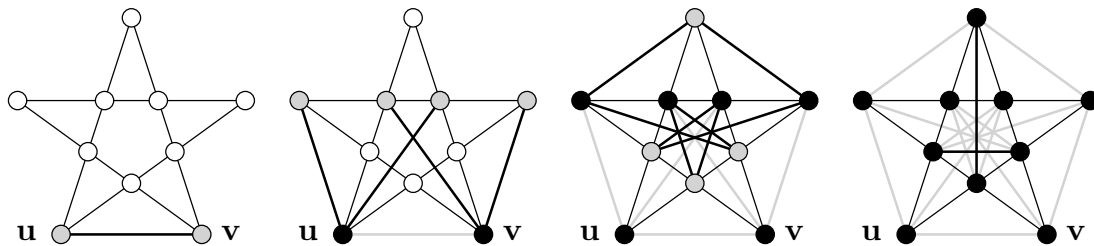
4.1. Lemma. *Ha a pentagramma két nemkollineáris $\mathbf{x}$ és $\mathbf{y}$ vektora ortogonális, akkor az összes $\mathbf{y}$ -nal kollineáris vektor ortogonális $\mathbf{x}$ -re.*

4.5. ábra. Segédábra a 4.1. Lemmához

Bizonyítás. Egy $\mathbf{y}$ -nal illeszkedő l egyenes az $\mathbf{x}$ -el illeszkedő egyenesektől különbözik, de metszi azokat, és a közös vektorokat jelölje $\mathbf{y}_1$ és $\mathbf{y}_2$ (4.5. ábra). A kollinearitások miatt $\mathbf{x}$ ortogonális $\mathbf{y}_1$ -re és $\mathbf{y}_2$ -re. Ha $\mathbf{x}$ ortogonális $\mathbf{y}$ -ra, akkor az l -el illeszkedő negyedik vektorra, $\mathbf{y} + \mathbf{y}_1 + \mathbf{y}_2$ -re is ortogonálisnak kell lennie. $\square$

4.2. Lemma. *A pentagramma két vektora akkor és csak akkor ortogonális, ha kollineáris.*

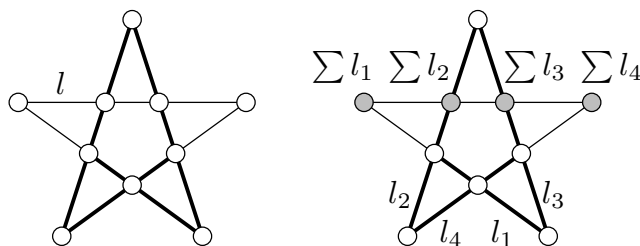

4.6. ábra. Segédábra a 4.2. Lemmához

Bizonyítás. A címkézések definíciója miatt csak azt kell belátni, hogy az ortogonalitás elégséges a kollinearitáshoz. Ez indirekt módon bizonyítható. Legyen $\mathbf{u}$ és $\mathbf{v}$ a pentagramma két nem kollineáris, de ortogonális vektora. Az ellentmondáshoz a 4.1. Lemma egymásutáni alkalmazása vezet, és ez a 4.6. ábrán látható. A szürke vektorok a lemmabeli $\mathbf{x}$ szerepét töltik be, a vastag fekete vonalak az újonnan

megállapított ortogonalitások, és a fekete vektorok már biztosan minden vektorra ortogonálisak. A végén az adódik, hogy tíz különböző vektor páronként ortogonális. $GF(2)^6$ maximális, páronként ortogonális vektorokat tartalmazó halmazai a Lagrange-alterek, és ezeknek csak 7 nemnulla vektoruk van. $\square$

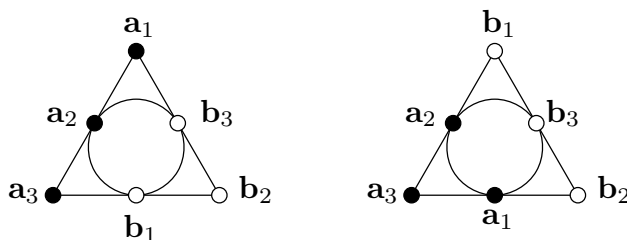
A pentagramma minden egyeneséhez egy teljes négyoldal tartozik (4.7. ábra, bal). A 4.2. és a 2.7. Lemmából következik, hogy mind az öt teljes négyoldal vektorai szimplektikus bázist alkotnak.

4.7. ábra. Az l egyeneshez tartozó teljes négyoldal

Mivel a pentagramma közös egyenessel illeszkedő vektorainak az összege a nullvektor, bármely teljes négyoldal címkézése a pentagramma címkézését is meghatározza. A generátorfüggvények közti összefüggés a 4.7. ábra jobb oldali digramján látható, ahol $\sum l$ a teljes négyoldal l egyenesével illeszkedő vektorok összege. Mechanikusan belátható, hogy $\sum_i \sum l_i = 0$.

4.3. Lemma. *A teljes négyoldalnak két olyan $W(5, 2)$ -be képező nem-ekvivalens címkézése van, amely generátorfüggvényének a képhalmaza ugyanaz a szimplektikus bázis.*

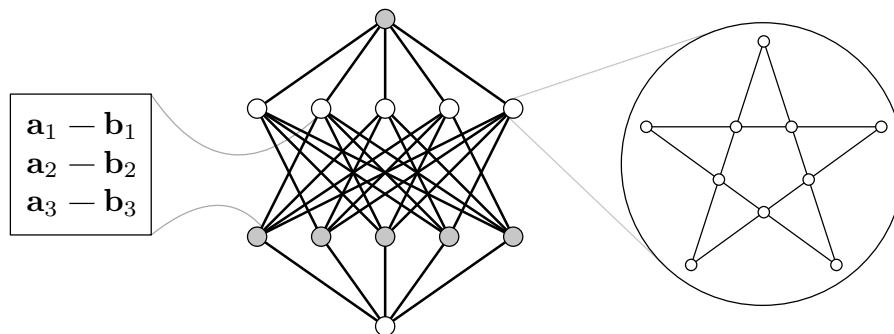
4.8. ábra. Segédábra a 4.3. Lemmához

Bizonyítás. A generátorfüggvény a teljes négyoldal nemkollineáris pontjait csak nemortogonális vektorokra képezheti. Három, páronként ortogonális bázisvektor az egyik címkézésben közös egyenesre illeszkedik, a másikban a teljes négyoldal valamely háromszögének a három vektora (4.8. ábra). $\square$

Legyen a pentagramma címkézése φ . Ekkor tetszőleges l egyeneshez tartozó Q teljes négyoldal címkézése adott. Q -nak a 4.3. Lemma szerinti másik címkézéséből származó pentagramma-címkézés φ -nek az l -konjugáltja²⁴.

Az l -konjugálás a definíció alapján önmaga inverze. A művelet megváltoztatja az l egyenesre illeszkedő vektorokat: a Q egyenseire illeszkedő vektorok összegét a Q -beli háromszögek vektorainak az összege váltja fel (vö: 4.7. ábra, jobb).

Egy adott pentagramma-címkézésnek 5 darab l -konjugáltja van. Számítógépet használva feltártam, hogy a pentagrammák 1008 darab 12-es csoportba, *dupla hatosokba*²⁵ szerveződnek, és egy dupla hatosból az l -konjugálás nem vezet ki.

4.9. ábra. Dupla hatosok és megvalósító objektumok

A dupla hatosok szerkezetét a 4.9. ábra szemlélteti. A gráf pontjai pentagramma-címkézéseket, az élek szimplektikus bázisokat, és a szomszédos pontok egymással l -konjugált kapcsolatban álló címkézéseket reprezentálnak. Az azonos árnyalatú pontok a kétrésű gráf azonos partíciójához tartoznak.

4.6. A hexagon és a $(10_2, 5_4)$ pentagramma címkézéseinek a kapcsolata

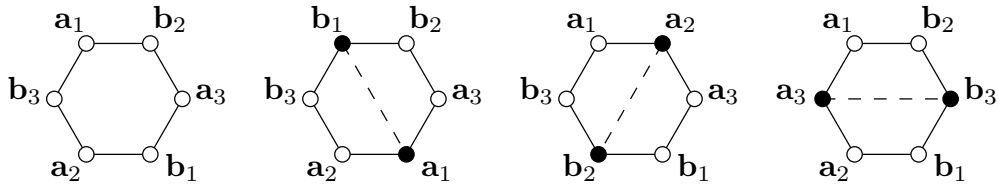
4.4. Lemma. *A 6-hosszú körnek négy olyan $W(5,2)$ -be képező nemekvivalens beágyazása van, amely generátorfüggvényének a képhalmaza ugyanaz a szimplektikus bázis, és a szembenálló pontok képei nemortogonálisak.*

Bizonyítás. A négy beágyazás a 4.10. ábrán látható. Az első diagramhoz képest a többi háromban a kiemelt pontokhoz rendelt nemortogonális vektorpár fel van cserélve. A négy diagramot középpontosan tükrözve belátható, hogy többszörös cserével újabb nemekvivalens beágyazások nem hozhatók létre. $\square$

²⁴Saját elnevezés.

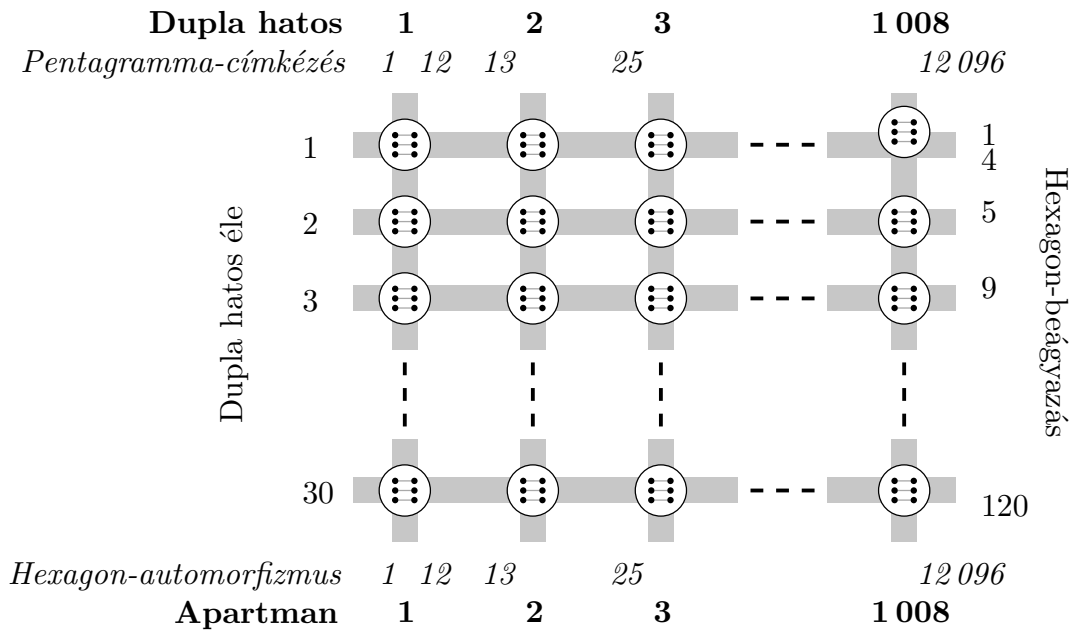
²⁵Az elnevezés abból ered, hogy a gráf (ld. 4.9. ábra) a 30 pontból és 12 egyenesből álló Schläfli-féle dupla hatos konfiguráció duálisával izomorf.

4.10. ábra. Segédábra a 4.4. Lemmához

A pentagramma és a hexagon kapcsán előbukkanó 12 096 és 120 számokra [26] és [20] szerzői is felfigyeltek. Ennek a magyarázatát a 4.11. ábra foglalja össze, amit a következőképpen kell értelmezni.

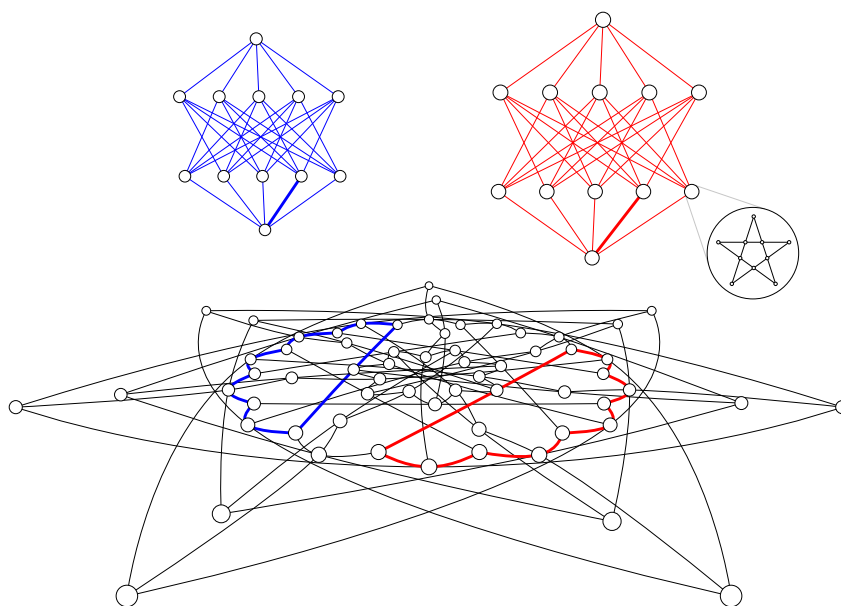

4.11. ábra. A többször is előbukkanó 12 096 szám magyarázata

A függőleges sávok kifejezik, hogy a dupla hatosok és a hexagon apartmanjai kölcsönösen egyértelműen megfeleltethetők egymásnak. Egy dupla hatos 12 pentagramma-címkézésből áll, egy apartmannak pedig 12 automorfizmusa van.

A vízszintes sávok a 120 nemekvivalens hexagon-beágyazás és a dupla hatosok 30 élének a kapcsolatát fejezik ki. Egy kiválasztott dupla hatos 30 szimplektikus bázis kiválasztását jelenti (ld. 4.9. ábra), és a 4.4. Lemma alapján a dupla hatoshoz tartozó hexagon-apartmannak ezekből 120 beágyazása készíthető el. Az utóbbiakat kiterjesztve a hexagonra, adódik a 120 klasszikus beágyazás.

A vízszintes és függőleges sávok találkozási pontjában egy-egy szimplektikus bázis áll. Ezek száma az ábra, és a (2.12) formula szerint is, $1\,008 \cdot 30 = 30\,240$. Ha a

4.12. ábra. Dupla hatosok és hexagon-apartmanok kapcsolata

hexagon beágyazása rögzített, egy sor az apartmanok által meghatározott szimp-
plektikus bázisokat reprezentálja. Egy oszlop egy kiválasztott dupla hatos élét
megvalósító bázisokat jelenti.

Az 4.12 ábra az elhangzottakat szemlélteti. A hexagon aktuális (az ábrán nem
feltüntetett) beágyazása a dupla hatosok kiemelt éléhez tartozik.

4.7. Pentagrammák címkézésein értelmezett műveletek

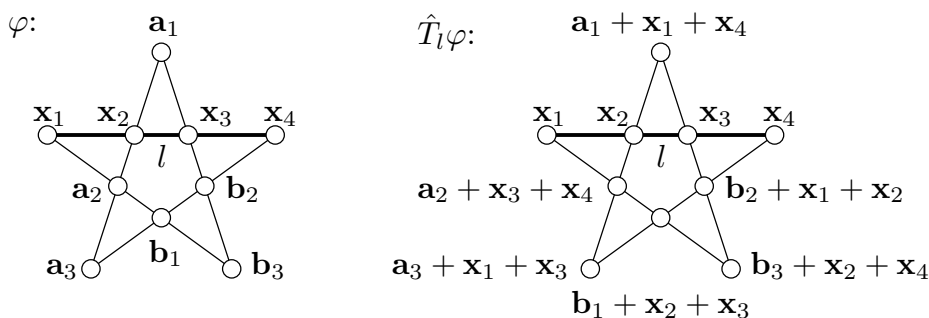
Az l -konjugálás nem az egyedüli, címkézésekre ható művelet, amely a dupla hatosokból nem vezet ki. Ebben a részben két újabb művelet lesz megvizsgálva, mivel ezek a dupla hatosokat egy másik irányból világítják meg, és ezzel, indirekt módon, a Bell–KS-konfigurációk egy osztályának a megtalálásához járulnak hozzá.

Legyen a pentagramma címkézése φ . Ha az l egyenessel illeszkedő vektorok $\mathbf{x}$, $\mathbf{y}$, $\mathbf{z}$ és $\mathbf{w}$, a címkézésre ható l -transzvekcio²⁶

$$\hat{T}_l\varphi := \hat{T}_x\hat{T}_y\hat{T}_z\hat{T}_w\varphi, \quad (4.2)$$

ahol $\hat{T}_x$ az $\mathbf{x}$ vektorhoz tartozó transzvekcio. Mivel a négy vektor páronként orto-
gonális, a (2.14) Coxeter-relációk miatt a transzvekcio sorrendje lényegtelen.

²⁶Saját elnevezés.

4.13. ábra. Címkezés l -transzvektáltja

A művelet hatását, az általánosság megsértése nélkül, a 4.13. ábra mutatja. Az, hogy a jobb oldalon valóban egy, az 1. WA-kritériumot teljesítő címkezés látható, néhány lépésben mechanikusan ellenőrizhető. Az l egyenesre illeszkedő pontokhoz $\hat{T}_l\varphi$ ugyanazokat a $W(5, 2)$ -pontokat rendeli, mint φ , ami tömören úgy mondható, hogy *a két címkezésnek van közös egyenese*.

Legyen $\sum \varphi$ a pentagramma vektorainak az összege. Az 4.13. ábra mindkét oldalán a vektorokat összeadva, és felhasználva, hogy $\sum_i \mathbf{x}_i = \mathbf{0}$, adódik, hogy

$$\sum \varphi = \sum \hat{T}_l\varphi. \quad (= \mathbf{a}_1 + \mathbf{a}_2 + \mathbf{a}_3 + \mathbf{b}_1 + \mathbf{b}_2 + \mathbf{b}_3) \quad (4.3)$$

Pusztán a geometriát tekintve, a pentagramma bármely p pontja három egyenessel nem illeszkedik (jelölje őket l_1, l_2 és l_3), és három ponttal nem kollineáris (ezek l_1l_2, l_2l_3 és l_1l_3). Ez a hat elem egy $T(p)$ háromszöget indukál. Ha adott egy φ címkezés, és $\varphi(p) = \mathbf{x}$, a $T(p)$ és $T(\mathbf{x})$ jelölések ekvivalensek. $T(\mathbf{x})$ vektorainak az összegét jelölje $\sum T(p)$, vagy $\sum T(\mathbf{x})$. A $p \mapsto \sum T(\mathbf{x})$ generátorfüggvényű, φ^* -gal jelölt címkezés φ konjugáltja²⁷. Vagyis egy φ címkezés konjugáltját úgy kell elkészíteni, hogy egy adott p ponthoz a $T(p)$ háromszög φ szerinti vektorainak az összegét kell rendelni.

A $\varphi \mapsto \varphi^*$ leképezés transzvektációval is felírható. $\sum \varphi$ -re a pentagramma egyetlen $\mathbf{x}$ vektora sem ortogonális, mivel három vektor nem ortogonális $\mathbf{x}$ -re, és így

$$\hat{T}_{\sum \varphi} \mathbf{x} = \mathbf{x} + \sum \varphi.$$

Az 1. WA-kritérium miatt az $\mathbf{x}$ perp-halmazában lévő vektorok összege $\mathbf{x}$, ezért $\sum \varphi = \mathbf{x} + \sum T(\mathbf{x})$, amiből következik, hogy $\hat{T}_{\sum \varphi} \mathbf{x} = \sum T(\mathbf{x})$. Tehát

$$\varphi^* \equiv \hat{T}_{\sum \varphi} \varphi. \quad (4.4)$$

²⁷Ismert szó, új fogalomra használva.

$\sum \varphi^*$ kiszámolása során felhasználható, hogy a pentagramma adott pontjával illeszkedő két egyenes a p -vel nem illeszkedő három egyenes mindegyikével egy-egy háromszöget határoz meg. Vagyis minden pont három darab háromszögnek a pontja. Következik, hogy $\sum \varphi^*$ -ban minden pont φ szerinti vektora háromszorosan van figyelembe véve, ezért

$$\sum \varphi^* = \sum \varphi. \quad (4.5)$$

Mivel egy transzvektió önmaga inverze, a (4.4) és (4.5) formulákból látszik, hogy a konjugálás is önmaga inverze, azaz φ kétszeres konjugálása egy φ -vel ekvivalens címkézést eredményez.

A definíciókat felhasználva mechanikusan ellenőrizhető, hogy a már megismert l -konjugálás az l -transzvektió és a konjugálás szorzata. A két művelet felcserélhető:

$$(\hat{T}_l \varphi)^* = \hat{T}_{l^*} \varphi^*, \quad (4.6)$$

A $\hat{T}_{l^*}$ szimbólumban a $*$ azt jelenti, hogy az l -transzvektiót a φ^* címkézés szerinti vektorokkal kell elvégezni (ld. (4.2)).

Egy tetszőleges φ címkézésből kiindulva l -transzvektiókkal 5 másik címkézés hozható létre, és a művelet ennek a 6 címkézésnek a halmazából nem vezet ki. Ez a halmaz a 4.9. ábrán látható kétrészes gráf egy partíciója. Benne bármely két címkézésnek van közös egyenese. A partíciók közti átjáró művelet a konjugálás.

Az 4.14. ábra ezeket az észrevételeket szemlélteti arra az esetre, amikor a kiinduló címkézés a pentagramma valamelyik teljes négyoldalának a pontjaihoz a kanonikus bázisvektorokat rendeli (a hozzájuk tartozó Pauli-operátorok XII , IXI , IIX , ZII , IZI , IIZ).

Egy adott $\hat{T}_l$ l -transzvektió és a konjugálás a dupla hatos összes címkézésére a következőképpen hat. Legyen l az azonos partíciókhoz tartozó φ_1 és φ_2 címkézések közös egyenese²⁸, és most, (4.6) szellemiségével ellentétben, hasson mind a 12 címkézésre *ugyanaz* a négy transzvektió. Az elhangzottak alapján $\hat{T}_l$ felcseréli φ_1 -et és φ_2 -t. A többi címkézésekre az írható, hogy $\hat{T}_l \varphi = \varphi \alpha_{12}$, ahol α_{12} egy pentagramma-automorfizmus, amely φ -nek a φ_1 -el, illetve a φ_2 -vel közös egyeneseit cseréli fel (vö: ekvivalens címkézések). (4.6) miatt a másik partícióban hasonló történik.

A konjugálás (4.3), (4.4) és (4.5) alapján a dupla hatos minden címkézésére ugyanaz a transzvektió. Ez a művelet a partíciókat cseréli fel.

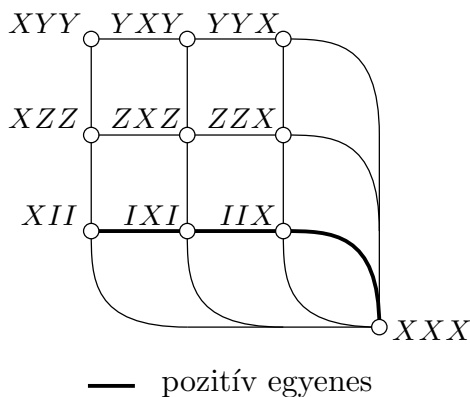
---

²⁸Ez nem precíz, de szemléletes.

4.8. 9+1-es geometria $W(5, 2)$ -be képező címkézése

A 9+1-es konfigurációkhoz²⁹ az a kérdés vezetett, hogy egy kiszemelt operátor (vagy vektor), pl. XXX , egy adott dupla hatoson belüli címkézésekre, pl. a 4.14. ábrán lévőkre, milyen más operátorokkal együtt illeszkedik a pentagramma valamelyik egyenesével. Az XXX -et tartalmazó operátor-négyeseket külön választva, a 4.15. ábrán látható konfiguráció adódik. A geometriát jelölje Γ . A vastag görbével jelölt egyenes pozitív, így a WA-kritériumok teljesülnek.

4.15. ábra. 9+1-es Bell–KS-konfiguráció

Az eddigi geometriákhoz képest Γ kilóg a sorból, mivel nem reguláris, és a kitüntetett „10.” pontja minden egyenesével illeszkedik, továbbá vannak olyan egyenesei, amelyek két pontban metszik egymást.

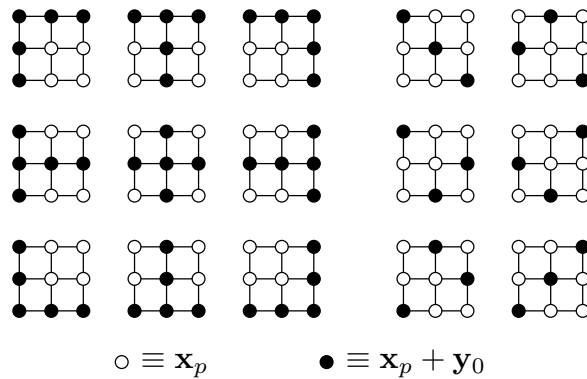
Utolsó nekifutásként Γ -nak a 4.15. ábrából általánosított címkézései lesznek megvizsgálva. Egy ilyen címkézés Γ egyeneseit $W(5, 2)$ síkjaira, azaz $GF(2)^6$ Lagrange-altereire képezi. Az érintett Lagrange-alterek Y metszete $GF(2)^6$ -nak egydimenziós (izotróp) altere. Ennek a nemnulla vektora legyen $\mathbf{y}_0$.

A $GF(2)/Y$ szimplektikus faktortér által indukált $W_Y(3, 2)$ szimplektikus poláris tér pontjai $\{C, Y\}$ alakúak, ahol C egy mellékszotály Y -nak valamely $GF(2)^6$ -beli, Y -t tartalmazó, kétdimenziós altérben. C két darab nemnulla vektort tartalmaz, és ha az egyiket $\mathbf{x}$ jelöli, a másik $\mathbf{x} + \mathbf{y}_0$.

Γ nem kitüntetett pontjai a 6 egyenessel egy G grid-et indukálnak. $W_Y(3, 2)$ a doily-val izomorf, és így 10 grid-et tartalmaz. Legyen ezek közül az egyik G_Y , és legyen egy izomorfizmus G és G_Y között. Ekkor G minden p pontjához hozzátartozik egy $\{C_p, Y\}$ alakú G_Y -pont. A C_p -beli vektorok legyenek $\mathbf{x}_p$ és $\mathbf{x}_p + \mathbf{y}_0$. Az $\mathbf{x}_p$ vektorok megválaszthatók úgy, hogy G bármely l egyenesére $\sum_{p \in l} \mathbf{x}_p$ eltűnjön (vö: Mermin–Peres-négyzet, 1.1. ábra).

²⁹A névadó: Lévay Péter

Ezek után Γ -nak egy címkézése a következőképpen építhető fel. A generátorfüggvény rendelje a 10. ponthoz $\mathbf{y}_0$ -t, a G grid p pontjaihoz pedig $\mathbf{x}_p$ -t vagy $\mathbf{x}_p + \mathbf{y}_0$ -t a 4.16. ábrán látható mintázatok szerint.

4.16. ábra. Mintázatok a címkézés konstrukciójához

A címkézések számának a becsléséhez fel kell használni, hogy $\mathbf{y}_0$ 63-féleképpen, G_Y 10-féleképpen, a mintázat pedig 16-féleképpen választható. Ez összesen 10 080 nemekvivalens címkézés. Ugyanez az érték jön ki a (4.1) formula alapján is, viszont figyelembe kell venni, hogy a címkézések stabilizátora most nem triviális, hanem két szimplektikus mátrixot tartalmaz.

Számítógép segítségével azt kaptam, hogy Γ összes nemekvivalens címkézése Bell–KS-konfigurációt határoz meg. Pontosabban, az 1, 3, illetve 5 negatív egyenest eredményező címkézések száma 5 184, 4 464, illetve 432.

Hivatkozások

- [1] Stephen L. Adler. *Quaternionic Quantum Mechanics and Quantum Fields*. The International Series of Monographs on Physics. Oxford University Press, 1995.
- [2] Rényi Alfréd. *Valószínűségszámítás*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1954.
- [3] John S. Bell. “On The Einstein Podolsky Rosen Paradox”. In: *Physics* 1 (1964), pp. 195–200.
- [4] John S. Bell. “On the Problem of Hidden Variables in Quantum Mechanics”. In: *Reviews of Modern Physics* 38 (3 1966), pp. 447–452. DOI: 10.1103/RevModPhys.38.447. URL: <http://link.aps.org/doi/10.1103/RevModPhys.38.447>.
- [5] Niels Bohr. “Can Quantum-Mechanical Description of Physical Reality Be Considered Complete?” In: *Physical Review* 48 (1935), pp. 696–702.
- [6] Francis Buekenhout and Arjeh M. Cohen. *Diagram Geometry Related to Classical Groups and Buildings*. Vol. 57. A Series of Modern Surveys in Mathematics. Springer-Verlag, 2013. URL: <http://www.win.tue.nl/~amc/buek/book1n2.pdf>.
- [7] Yaim Cooper. *Generators of the Symplectic Group*. 2005. URL: <http://www-math.mit.edu/~dav/sympgen.pdf>.
- [8] Reinhard Diestel. *Graph Theory*. Vol. 173. Graduate Texts in Mathematics. Springer-Verlag, 2005. URL: <http://diestel-graph-theory.com/>.
- [9] Albert Einstein, Boris Podolsky, and Nathan Rosen. “Can Quantum-Mechanical Description of Physical Reality Be Considered Complete?” In: *Physical Review* 47 (1935), pp. 777–780.
- [10] Simon Kochen and E. P. Specker. “The Problem of Hidden Variables in Quantum Mechanics”. In: *Journal of Mathematics and Mechanics* 17 (1967), pp. 59–87.
- [11] Konrad Lorenz. *Die Rückseite des Spiegels*. (Magyar változat: Konrad Lorenz. A tükör hátoldala. Cartafilus Kiadó, Budapest 2000). München: R. Piper GmbH & Co. KG., 1973.
- [12] Péter Lévay, Michel Planat, and Metod Saniga. “Grassmannian connection between three- and four-qubit observables, Mermin’s contextuality and black holes”. In: *Journal of High Energy Physics* Volume 2013 (9 2013), Article:37. URL: <http://arxiv.org/abs/1305.5689v2>.
- [13] Hendrik Van Maldeghem. *Generalized Polygons*. Modern Birkhäuser Classics. Birkhäuser, 1998.

- [14] Eckhard Meinrenken. *Symplectic Geometry*. 2000. URL: <http://www.math.toronto.edu/mein/teaching/symp1.pdf>.
- [15] N. David Mermin. “Hidden variables and the two theorems of John Bell”. In: *Rev. Mod. Phys.* 65 (3 1993), pp. 803–815. DOI: 10.1103/RevModPhys.65.803. URL: <http://link.aps.org/doi/10.1103/RevModPhys.65.803>.
- [16] N. David Mermin. “Simple unified form for the major no-hidden-variables theorems”. In: *Physical Review Letters* 65 (27 1990), pp. 3373–3376. DOI: 10.1103/PhysRevLett.65.3373. URL: <http://link.aps.org/doi/10.1103/PhysRevLett.65.3373>.
- [17] Asher Peres. *Einstein, Podolsky, Rosen and Shannon*. 2003. URL: [arXiv: quant-ph/0310010](http://arxiv.org/abs/quant-ph/0310010).
- [18] Asher Peres. *Quantum Theory: Concepts and Methods*. Kluwer Academic Publishers, 2002.
- [19] Tomaz Pisanski and Brigitte Servatius. *Configurations from a Graphical Viewpoint*. Birkhäuser, 2013.
- [20] Michel Planat, Metod Saniga, and Frédéric Holweck. “Distinguished three-qubit ‘magicity’ via automorphisms of the split Cayley hexagon”. In: *Quantum Information Processing* Vol. 12 (7 2013), pp. 2535–2549. URL: <http://arxiv.org/abs/1212.2729v1>.
- [21] Burkard Polster. *A Geometrical Picture Book*. Springer, 1998.
- [22] Burkard Polster, Andreas E. Schroth, and Hendrik Van Maldeghem. “Generalized flatland.” eng. In: *MATHEMATICAL INTELLIGENCER* 23.4 (2001), pp. 33–47. ISSN: 0343-6993.
- [23] Lévy Péter. *Black Hole Entropy and Finite Geometry*. 2015. URL: http://www.iip.ufrn.br/media/pdf/tfbhc_PeterLevy_06_2015_01.pdf.
- [24] Lévy Péter, Metod Saniga, and Peter Vrana. “Three-Qubit Operators, the Split Cayley Hexagon of Order Two and Black Holes”. In: *Physical Review D* Vol. 78, Iss. 12, 124022 (2008). URL: <http://arxiv.org/abs/0808.3849v2>.
- [25] Metod Saniga and Michel Planat. *Multiple Qubits as Symplectic Polar Spaces of Order Two*. 2006. URL: <http://arxiv.org/abs/quant-ph/0612179v1>.
- [26] Metod Saniga et al. “‘Magic’ Configurations of Three-Qubit Observables and Geometric Hyperplanes of the Smallest Split Cayley Hexagon”. In: *Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications (SIGMA)* 8 (2012) (2012), Article 83. URL: <http://arxiv.org/pdf/1206.3436v2.pdf>.

- [27] Mordecai Waegell and P. K. Aravind. “Proofs of the Kochen–Specker theorem based on a system of three qubits”. In: *Journal of Physics A: Mathematical and Theoretical* 45.40 (2012). URL: <http://arxiv.org/pdf/1205.5015.pdf>.